

פרשת חקת

הקדמה לפרשת חקת

הפרשות הראשונות בחומש במדבר עסקו בדרך מהר סיני לארץ ישראל - תחילה בהכנות לדרך ואחר כך בדרך עצמה ובסיבוכים ובמשברים שהתרחשו במהלכה.

שיאם של המשברים היה בחטא המרגלים, שעיכב את העם שלושים ושמונה שנים במדבר וחרץ את גורל דור יוצאי מצרים למות במדבר ולא להיכנס לארץ ישראל.

שלושים ושמונה שנים אלו של הליכה במדבר היוו תקופה של תשובה, היטהרות והבראת האומה ממשבר נורא זה. דור יוצאי מצרים הלך והתמעט ותחתיו קם דור הבנים, שעתידי היה להיכנס לארץ ישראל.

מלבד פרשת קרח ותוצאותיה, שהתרחשו בסמיכות לחטא המרגלים, אין מסופר בתורה מה התרחש במחנה ישראל באותן שנים ארוכות.

רמז למתרחש באותן שנים שומעים אנו בדברי משה רבנו בפרשת דברים (ב, טז-יז): **וַיְהִי כִּאֲשֶׁר תָּמוּ כָּל אַנְשֵׁי הַמַּלְחָמָה לְמוֹת מִקְרַב הָעָם. וַיְדַבֵּר ה' אֵלַי לְאמֹר, "עֲלִיהֶם אוֹמֵר רַשׁ"י שֵׁם: "...בִּלְ"ח שָׁנָה שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל נֹזְפִים, לֹא נִתְיַחַד עִמּוֹ הַדִּיבוֹר בְּלִשׁוֹן חִיבָה, פְּנִים אֶל פְּנִים וַיָּשׁוּב הַדַּעַת, לְלַמְדֵךְ שֶׁאֵין הַשְּׂכִינָה שׁוֹרָה עַל הַנְּבִיאִים אֲלֵא בְּשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל."**

מדברי רש"י אנו למדים שבכל אותן שנים היו ישראל נזופים, ומשום כך אף הדיבור עם משה היה במדרגה נמוכה ממדרגת הדיבור עד חטא המרגלים.

פרשתנו, הפותחת בדיני ההיטהרות מטומאת מת על ידי אפר פרה אדומה, עוסקת ברובה במאורעות שהתרחשו בשנת הארבעים, השנה האחרונה למסעם של ישראל במדבר. עם ישראל בתקופה זו מורכב מדור הבנים העתיד להיכנס לארץ ישראל בעוד מספר חודשים. העם כבר איננו נזוף והוא יודע שכניסתו לארץ קרובה ביותר. האוירה השוררת במחנה ישראל היא אוירה של התרוממות רוח לקראת התגשמות הבטחת ה' לאבות להוריש לבניהם את ארץ ישראל ובכך למלא את יעודה של יציאת מצרים: **"וַהֲבֵאתִי אֶתְכֶם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יָדִי לָתֵת אֹתָהּ לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלְיַעֲקֹב וְנָתַתִּי אֹתָהּ לְכֶם מוֹרְשָׁה, אֲנִי ה' (שמות ו, ח).**

מאורעות גדולים מתרחשים בפרשתנו, והמרכזיים שבהם: פטירת מרים, פרשת מי מריבה, פטירת אהרן, התלונה על המן, העונש בנחשים וכיבוש ארצות סיחון ועוג. מאורעות אלה קשורים לכך ששנה זו, שנת הארבעים, היא למעשה תקופת מעבר בין דור המדבר לכניסה לארץ ישראל, ומשום כך מתחוללים בה כמה שינויים בעם ישראל.

במהלך מסע המדבר ליוותה את ישראל הנהגה אלקית מיוחדת שכולה נס - ליוו אותנו המן, הבאר וענני הכבוד. ועתה, עם ההתקרבות לארץ ישראל, מתמעטת הנהגת הנס והנהגת הטבע מתרחבת. וכך נאמר בהקדמת הנצי"ב לחומש במדבר:

"...עיקר זה הספר הוא המחליף ומְשַׁנֵּה הַלִּיכּוֹת עִם ה' בַּחַיִּי הָעוֹלָם מֵאֲזֵי שֶׁהִגִּיעוּ לְאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, מִן הַדֶּרֶךְ שֶׁהָלְכוּ בְּמִדְבָּר. שֶׁבְּמִדְבָּר הָיוּ מִתְנַהֲגִים... לְגַמְרֵי לְמַעַל מֵהַלִּיכּוֹת

הטבע, ובארץ ישראל הלכו בדרך הטבע... וזה השינוי התחיל עודם במדבר בשנת הארבעים...".

וכך אומר הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 228): "בדרך לכניסה לארץ, אשר ענינה – של הארץ – הוא הופעת הקדושה שבטבע, מתמעטת ההנהגה הניסית, מה שמודגש על ידי הסתלקות מרים ואהרן ולבסוף אף משה...". ובהמשך שם (עמ' 250) כתב: "נפגשים בחיסול המדבר, ומתוך כך בחיסול ההנהגה האלקית המיוחדת למדבר".

שינוי נוסף המתרחש בעם בפרשה זו הוא החיכוך עם אומות העולם. עד כה, מאז צאתנו ממצרים, מלבד מלחמות עמלק שהתרחשה עוד לפני מתן תורה, לא נאלצנו להתמודד עם עמים אחרים, וכל המשברים שחוונו היו בתוכנו פנימה. כעת, לקראת הכניסה לארץ ומלחמת שבעת העממים, אנו מתחילים להתמודד עם עמים אחרים ואף מתחילים לכבוש את הארץ. וכך כתב הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 250):

"מתקרבים לגבול המדבר, מתוך כך נפגשים במלחמות. מלחמות סיחון ועוג הן האתחלתא של כיבוש ארץ ישראל... סיימנו את הסיבוכים הפנימיים של המדבר ומעכשיו הולכים ומתבררים הסיבוכים שלנו כלפי חוץ, שהם הפרוזודור של הכניסה לארץ ישראל...".

לאור כל זאת, עלינו להבין כי גם מצוות פרה אדומה הפותחת את הפרשה (ורש"י האריך להסבירה על דרך הדרש ככפרה על חטא העגל) קשורה להיטהרות העם לפני כניסתו לארץ - היטהרות מטומאת מת והיטהרות רוחנית מהחטא, בפרט כאשר ישראל עומדים לפני מלחמת שבעת העממים שבדרך טבעית קשורה עם המוות, כדרךן של מלחמות.

מצב של טומאה מעכב את החיבור הטבעי של כל אחד ואחד מישראל אל הקודש והמקדש. בית המקדש הוא מרכז החיים של האומה. משם יונקים ישראל את החיוניות והקדושה שבאורחות חייהם, וכשאדם נטמא, הוא מנוע מלהיכנס אל המקדש ולאכול מן הקדשים. לאור זאת מובן מדוע פרשיית פרה אדומה מופיעה במקומה. וכך כתב הרצי"ה בהמשך דבריו (עמ' 395): "פרשת חקת... ענינה היטהרות מיוחדת לקראת החיים הבריאים והנורמליים שלנו, לקראת כניסתנו לארץ".

מתוך מבט זה עלינו ללמוד וללמד את מאורעותיה של פרשתנו - עם ישראל הולך ועומד על זהותו, הולך ומגיע לירושת ארצו ולמילוי השלם של תפקידו.

פרק יט

בפרקנו נושא עיקרי אחד:

מצוות טהרת טמא מת על ידי אפר פרה אדומה

הקדמה לפרשת פרה אדומה

מצוות פרה אדומה, המתבארת באריכות בפרקנו, עוסקת בטהרה מטומאת מת. אדם מישראל שנטמא בטומאת מת - בין על ידי נגיעה במת וכדו' ובין בטומאת אהל, כפי שמתבאר בהמשך הפרק - אינו רשאי להיכנס למקדש או לאכול קדשים. אדם שאיננו כהן, אין לו איסור להיטמא ומותר לו להישאר בטומאתו אם רצונו בכך, אך אם רצונו להיכנס למקדש או לאכול קדשים, חובה עליו להיטהר תחילה.

בימינו, לא זכינו לאפר פרה אדומה ולטהרתו, אך מכיון שלדאבוננו עדיין לא נבנה בית המקדש, חסרונה של טהרה זו אינו ניכר בחיינו. בזמן המשכן ובית המקדש מצוה זו היתה מעשית מאד, במיוחד לפני הרגלים, בהם כל ישראל מתקבצים ועולים לירושלים ולבית המקדש ואוכלים מקרבנות הרגל.

בנוסף, כפי שלמדנו בפרשות הראשונות בחומש, במרכז מחנה ישראל במדבר עמד המשכן, וכל ישראל, לשבטיהם ולמדרגותיהם, היו מסודרים מסביבו. המשכן והשראת השכינה שבו הם לב האומה, וחיי האומה בכללה ובפרטיה קשורים עמו בקשר חי ותמידי. אדם שנטמא ונבצר ממנו להיכנס למשכן - חסר בחייו מרכיב עיקרי ויסודי, והוא משתוקק לתקן את חסרונו במהרה.

לאור זאת, בלימוד פרשה זו נשתדל לתאר בפני התלמידים את מציאות החיים השלמה, בה בית המקדש בנוי וחיי האומה סובבים סביבו. נתאר לתלמידים עד כמה גדולה תשוקתו של אדם מישראל לבוא לבית המקדש - וכמה חסר הוא בזמן שהוא טמא ונמנע ממנו הדבר. במציאות חיים שלמה זו, ההיטהרות מטומאת מת על מנת לשוב ולהיכנס אל הקודש מצויה ביותר, ותהליך הטהרה ממלא את האדם בתחושת רוממות שכולה הכנה לקראת המפגש עם המקדש. וכך כתב הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 242):

"הטומאה עניינה הוא עיכוב מאכילת קדשים ומפניסה לבית המקדש... יהודי צריך להיכנס מדי פעם לבית המקדש, לכן יש סדר טיהור מיוחד כדי שלא יהיה מנותק, כדי שתהא הדלת פתוחה לפניו, כדי שתהיה לו אפשרות לבוא למשכן ה', ולא - את משכן ה' טמא, רחמנא ליצלן. ההכרח לטיפול אלקי מיוחד בא כדי שלא לעכב את השייכות של אדם מישראל למשכן ה'."

בהמשך דבריו (עמ' 224) מוסיף הרב צבי יהודה ומלמדנו, שטהרתו של האדם הפרטי וחזרתו אל הקודש נובעת ומתאפשרת מכך שעל ידי הזאת מי החטאת מתחדש הקשר העמוק שלו עם הקדושה והטהרה של העם כולו, קשר שבא לידי ביטוי השלם בכפרת יום הכיפורים בקודש הקדשים. וכך כתב:

"הטיפול בטיהור הפרטי נעשה לפני ה'... מול קודש הקדשים, מקור הקדושה האלקית של כלל ישראל. הטיהור האישי מכוון לטיהור הכלל ישראלי והוא מתברר מתוך הקדושה הכלל ישראלית".

כיום, שבית המקדש חרב, איננו מורגלים בטהרה זו, אך מלאים אנו בציפייה גדולה ליום בו נזכה לכך בגופנו. וכך כותב הרמב"ן (פסוק טז):
"ואנחנו בעוונותינו טמאי הגלות ולא ידענו בטהרת הקדש, עד יערה עלינו רוח ממרום ויזרוק השם עלינו מים טהורים ונטהר, אמן וכן יהי רצון במהרה בימינו".

מצוות טהרת טמא מת על ידי אפר פרה אדומה

חקת התורה

נאמר בפסוק ב: "זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר..."

וכתב רש"י:

"לפי שהשטן ואומות העולם מונין [מצערים] את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה חקה, גזרה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה".
הכינוי 'חוקה' מעיד על טעמה הנסתר של המצוה. וכך דרשו חז"ל (במדבר רבה יט, ו):
"זיקחו אליך פרה אדמה. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: לך אני מגלה טעם פרה, אבל לאחר, 'חקה'".
ועוד אומרים חז"ל (במדבר רבה יט, ג):

"...אמר שלמה: על כל אלה עמדתי, ופרשה של פרה אדומה חקרתי ושאלתי ופשפשתי, 'אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני' (קהלת ז, כג)... אמר להם [רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו]: חייכם, לא המת מטמא ולא המים מטהרין, אלא אמר הקדוש ברוך הוא: חקה חקתי, גזרה גזרתי, אי אתה רשאי לעבר על גזרתי, דכתיב: 'זאת חקת התורה'".

מלבד טעמה של המצוה, שהוא נסתר ונעלם מאתנו, שני פרטים במצוה זו קשים במיוחד להבנה. וכך כתב בעל ספר החינוך (מצוה שצז): "עיקר הפלא לפי מה ששמעתי, הוא על היותה מטהרת הטמאים ומטמאה העוסקים בשרפתה... וגם כן התימה הגדול בה בהיותה נעשית מחוץ למחנה, שלא כדרך שאר הקרבנות, ועל דבר זה מונין האומות את ישראל עליה...".
למרות האמור, המפרשים האריכו בביאורה של מצוה זו ובבירור טעמיה. במסגרת לימודנו בכיתה, נעדיף להשאיר כ'חוקה', משני טעמים:

- א. הטעמים שהובאו במפרשים הם עמוקים וקשים להבנה עבור הילדים.
- ב. חשיבות החינוך להקשבה מוחלטת למצוות ה', גם כאשר איננו מבינים את טעמן.

בלימוד מצוה זו נבליט את הקושי המיוחד בהבנתה, ונעלה על נס את קיומה על כל פרטיה גם ללא הבנתה.

מבט לתלמיד

בלימוד זה נשתדל לקבוע בלב התלמידים את האמונה באמת המוחלטת של התורה ומצוותיה, ללא תלות בהבנה שלנו.

גם בשאר המצוות, כאשר אנו מבינים טעם מסוים למצוה, איננו מקיימים את המצוה בגלל הבנתנו אלא מפני אמונתנו באמת האלקית שבמצוה, שהיא הרבה מעל לשכל האנושי שלנו.

על כך כותב המאור ושמש: "...מצוות פרה אדומה יצא מהכלל שאר מצוות ללמד שהוא חוקה בלי טעם, ולא ללמד על עצמו בלבד יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, שגם כל המצוות המה חוקים בלי טעם, אף על פי שאפשר לומר בהם טעם, אף על פי כן אי אפשר להבין פלאי סודותיה וטעמיה..."

הכנת אפר הפרה האדומה (פסוקים א-י)

נאמר בהמשך פסוק ב: "...דְּבַר אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּקְחוּ אֵלֶיךָ פְּרֵה אֲדֹמָה תְּמִימָה אֲשֶׁר אֵין בָּהּ מוֹם אֲשֶׁר לֹא עָלָה עָלֶיהָ עַל"

בפסוק זה מופיעים דיני הפרה: א. הפרה צריכה להיות אדומה לחלוטין. אם יש בה שתי שערות שחורות או לבנות (במקום אחד) היא פסולה. וכך כתב רש"י: "שתהא תמימה [שלמה] באדמיות". ב. הפרה צריכה להיות תמימה, ללא מום. ג. אם השתמשו בפרה למלאכה, הרי היא פסולה.

נאמר בפסוק ג: "וַיִּנְתְּתֶם אֹתָהּ אֵל אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן..."

אף שאהרן, הכהן הגדול, התכבד בשמיעת מצוה זו מפי ה' יחד עם משה רבנו, את הפרה האדומה הראשונה יעשה דווקא בנו שהוא גם סגנו, אלעזר הכהן, וכמו שכתב רש"י: "מצותה בסגן".

נאמר בהמשך הפסוק: "...וְהוֹצִיא אֹתָהּ אֵל מַחֲוֵן לַמִּזְבֵּחַ..."

כפי שראינו בפרשת נשא, מחנה ישראל היה מורכב משלושה חלקים - במרכז נמצא המשכן, מחנה שכינה, סביבו נמצא מחנה לוי, ואותו מקיף מחנה ישראל. תהליך הכנת אפר הפרה נעשה "מחוץ למחנה", דהיינו מחוץ למחנה ישראל במדבר, או, בזמן המקדש - מחוץ לירושלים, שכן מפתח העזרה ולפנים נחשב 'מחנה שכינה', מפתח הר הבית עד פתח העזרה הוא 'מחנה לוי' וירושלים קדושה בקדושת 'מחנה ישראל' שבמדבר (ראה רמב"ם הלכות בית הבחירה ז, יא).

נאמר **בהמשך הפסוק**: "וְשַׁחַט אֶתְּהָ לְפָנָיו..."

ממילים אלו משמע שהשוחט אינו הכהן, אך הוא עושה זאת לפני הכהן. חז"ל למדו מכאן ששחיטת הפרה כשרה אף בזר, דהיינו מי שאינו כהן, אך הכהן צריך לפקח על השחיטה, כמו על כל מעשה הפרה. וכדברי רש"י: "זר שוחט ואלעזר רואה".

נאמר **בפסוק ד**: "וְלָקַח אֶלְעָזָר הַכֹּהֵן מִדָּמָהּ בְּאֶצְבָּעוֹ וְהָיָה אֵל נֶכַח פָּנָיו אֶהֱל מוֹעֵד מִדָּמָהּ

שִׁבַע פְּעָמִים"

אמנם שחיטת הפרה ושריפתה נעשות מחוץ למחנה, אך בשעת עשיית הפרה צריך אהל מועד להיראות לעיני הכהן, ואת הדם על הכהן להזות מול פתח האוהל או המקדש, כמבואר **ברש"י**: "עומד במזרחו של ירושלים, ומתכווין ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם". הכנת אפר הפרה לדורות נעשית בהר הזיתים, מול פתח ההיכל.

לפרט זה בעשיית הפרה יש משמעות הנוגעת לאופן הבניה של חומת המקדש. וכך נאמר **במסכת מידות** (פ"ב, מ"ד): "כל הכתלים שהיו שם [בהר הבית] היו גבוהים חוץ מכותל המזרחי, שהכהן השורף את הפרה עומד בראש הר המשחה, ומתפנין ורואה בפתחו של היכל בשעת הזאת הדם". כדי שיוכל הכהן לראות את פתח ההיכל בשעת הזיית דם הפרה על הר המשחה, הר הזיתים, נבנתה החומה המזרחית של העזרה נמוכה יותר משאר החומות, וכך לא הסתירה את הפתח מעיניו. וכתב **האברבנאל**: "והיה נכח פני אהל מועד... להעיר כוונת הפרה, שהיא להביא המרוחקים ממחנה שכינה להתקרב אליה". כלומר פרה אדומה נועדה לאפשר לטמאים להיטהר ולהיכנס למקדש, לכן מעשה הפרה צריך להיעשות מול המקדש, מתוך כוונה לקרב אליו את המרוחקים ממנו בשל טומאתם.

כפי שהבאנו בהקדמה לפרקנו, **הרצי"ה** בשיחותיו (במדבר עמ' 249) הדגיש שהפרה נעשית מול קודש הקדשים, כאשר הכהן מכוון לטהר את היחיד שנטמא מתוך הטהרה הכללית של האומה. וכך כתב:

"...הפרטיות של כל אחד אינה ריקה וערטילאית, אינה מנותקת משייכות לכלל ישראל... על פי תוכנית מיוחדת של בנין בית המקדש, יש סדר נפלא, דלת מול דלת, פתח מול פתח, כך שקודש הקדשים נראה מהר הזיתים. יוצא שמקום סידור הטהרה האישית היחידית הישראלית, מכוון במבט ברור בדיוק מול פתח בית המקדש, מרכזם של ישראל. הטהרה הפרטית מכוונת ללבם של ישראל הפנים-פנים-פנימי, היא נמשכת מהטהרה הכללית הגדולה ביותר".

לאור דברי האברבנאל והרב צבי יהודה, נייחד את הדיבור על כוונותיו ומחשבותיו של הכהן בשעת עשיית הפרה - לקרב את בני ישראל אל הקודש והמקדש.

נאמר **בפסוק ה**: "וְשָׂרַף אֶת הַפָּרָה לְעֵינָיו, אֶת עֲרֵה וְאֶת בְּשָׂרָהּ וְאֶת דָּמָהּ עַל פְּרֻשֵׁהּ

יִשְׂרָאֵל"

כפי שלמדנו בפסוק ג' לגבי השחיטה, גם כאן למדו חז"ל שהכהן אינו צריך לשרוף את הפרה בעצמו, אלא אחר יכול לשרוף אם הכהן רואה את עבודתו ומפקח עליה.

נאמר בפסוק ו: "וְלָקַח הַכֹּהֵן עֵץ אַרְזוֹ וְאֵזוֹב וְשָׁנִי תוֹלַעַת וְהִשְׁלִיךְ אֵל תוֹךְ שְׂרִפַּת הַפֶּרֶה"
לאחר שהחלה הפרה להישרף ובטרים נעשתה אפר, משליך הכהן לתוך שריפתה עץ ארז ועשב הנקרא אזוב, כשהם כרוכים זה בזה באמצעות צמר צבוע באדום המופק מתולעת שני (ראה רמב"ם הלכות פרה אדומה ג, ב).
ניתן לומר, שעניינם של מרכיבים אלה, להורות כי הטהרה מהווה תיקון לכל מדרגות החיים, מגדול ועד קטן - מן האזוב הקטן ועד הארז הגדול בעולם הצומח, ומן התולעת הקטנה ועד הפרה הגדולה בעולם החי. וכך כתב רבי חיים פלטיאל בפירושו לתורה: "עץ ארז' - זה גדול שבגדולים, ו'אזוב' - זהו קטון שבקטנים".

נאמר בפסוקים ז-י: "וְכַבֵּס בְּגָדָיו הַכֹּהֵן וְרַחֵץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְאַחַר יָבֵא אֶל הַמִּזְבֵּחַ וְטָמֵא הַכֹּהֵן עַד הָעֶרְב. וְהִשְׂרֹף אֹתָהּ יְכַבֵּס בְּגָדָיו בַּמַּיִם וְרַחֵץ בְּשָׂרוֹ בַּמַּיִם וְטָמֵא עַד הָעֶרְב. וְאַסֹּף אִישׁ טָהוֹר אֶת אֵפֶר הַפֶּרֶה... וְכַבֵּס הָאֶסָף אֶת אֵפֶר הַפֶּרֶה אֶת בְּגָדָיו וְטָמֵא עַד הָעֶרְב וְהִיטָה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל וְלָגַר הָגָר בְּתוֹכָם לְחֻקַּת עוֹלָם"

הכהן שהשליך את עץ הארז, האזוב ושני התולעת אל שריפת הפרה, נטמא בכך, הוא ובגדיו, ובכדי להיטהר מטומאתו עליו לטבול ולהמתין לשקיעת החמה ורק אז יוכל לשוב למקדש. כמותו נטמאים גם השורף את הפרה וכן האוסף את אפרה. חז"ל למדו שאף שאר העוסקים בהכנת אפר הפרה נטמאים. וכך נאמר בספרי (במדבר קכד): "בא הכתוב ולימד על העוסקים בפרה, מתחילה ועד סוף, שיהיו טעונים תכבוסת בגדים ורחיצת גוף והערב שמש".

בפסוקים אלה אנו פוגשים את הפלא המיוחד שבמצוות פרה אדומה, שהיא פועלת דבר והיפוכו: מטמאה את הטהורים ומטהרת את הטמאים.
המפרשים העמיקו לבאר ענין פלאי זה, אך כאמור, בלימוד עם הילדים לא ניכנס להסברים אלה אלא נשאיר ענין זה כחוק אלקי, שטעמו נשגב מבינתנו.
במצוה זו, המרחק בין הבנתנו ובין דעת התורה בולט ומודגש, לכן נעדיף לנצל הזדמנות זו כדי להטמיע בתלמידים את ערך ההקשבה לדבר ה' מתוך אמונה מוחלטת, שהוא למעלה מהשגתנו.

נאמר בפסוק ט: "וְאַסֹּף אִישׁ טָהוֹר אֶת אֵפֶר הַפֶּרֶה וְהֵנִיחַ מַחוּץ לַמִּזְבֵּחַ בְּמָקוֹם טָהוֹר, וְהִיטָה לְעֵדוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁמֶרֶת לְמִי נִדְהָ, חֲטָאת הִיא"

את אפר הפרה אין מכניסים למקדש, אלא מניחים אותו מחוץ למחנה שכינה. וכתב רש"י: "לשלושה חלקים מְחַלְקָה: אחד נותן בהר המשחה, ואחד מתחלק לכל המשמרות, ואחד נותן בחיל. זה של משמרות היה חוץ לעזרה ליטול ממנו בני העירות וכל הצריכין להטהר, וזה שבהר המשחה, כהנים גדולים לפרות אחרות מקדשין הימנו, וזה שבחיל נתון למשמרת מגזרת הכתוב, שנאמר: 'והיתה לעדת בני ישראל למשמרת'".

בהמשך כתב רש"י: "למי נדה – למי הזיה... לשון זריקה וכו'. הטאת היא – לשון חיטוי", כלומר ניקיון מטומאה.

דיני טומאת מת וטהרתה (פסוקים יא-כב)

בפסוקים הבאים נלמד על הלכות טומאת מת ועל אופן ההיטהרות ממנה.

נאמר בפסוק יא: "הנגע בַּמַּת לְכֹל נֶפֶשׁ אָדָם וְטָמֵא שְׁבַעַת יָמִים"

טומאת מת באה על ידי מגע במת. טומאה זו נמשכת לכל הפחות שבעה ימים, ובכך היא שונה וחמורה מרוב סוגי הטומאה, שכן בשאר סוגי הטומאה יכול הנטמא להיטהר באותו יום שבו הוא נטמא. חומרה זו נובעת מכך שדרגת טומאת המת היא הגבוה ביותר בדרגות הטומאה - "אבי אבות הטומאה" (רש"י בפסוק כב). וכך מסביר הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 241):

"לאדם יש נשמת חיים... זהו מצב עצום ואדיר, נחמד ונשגב. לכן, מובן מאליו שכאשר התוכן הפנימי האלקי העליון פורח, ונשארים הבשר וגל העצמות ללא רוח חיים וללא נשמת חיים אלקית – זהו שיא הטומאה...".

מהותה של הטומאה היא ענין רוחני קשה להבנה, אולם לאור דברי הרב צבי יהודה נוכל להסביר לתלמידים שטומאת מת החמורה נובעת מכך שחיי האדם חשובים ומלאי תוכן, שהרי בתוך הגוף מופיעה נשמה אלקית. לכן הסתלקות החיים מהווה חיסרון עצום במציאות, ומי שבא עם במגע המוות - נטמא.

נאמר בפסוק יב: "הוא יתחטא בו ביום השלישי וביום השביעי יטהר, ואם לא יתחטא ביום

השלישי וביום השביעי, לא יטהר"

טמא מת שחפץ להיטהר מטומאתו, צריך למנות לפחות שלושה ימים מהיום שבו נטמא, ובסופם יוכל 'להתחטא', לקבל הזאה של מי אפר פרה אדומה, כפי שיתבאר בפסוקים הבאים. לאחר ארבעה ימים, ביום השביעי לטומאתו, עליו לקבל הזאה נוספת. רק באופן זה, של קבלת הזאה הן ביום השלישי והן ביום השביעי, נטהר הטמא.

מבט למורה

יש לשים לב לפיסוק הנכון של פסוק זה, לפי טעמי המקרא: "... ואם לא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי, לא יטהר", ולא: 'ואם לא יתחטא ביום השלישי, וביום השביעי לא יטהר'. משמעות הפסוק היא שיש להזות פעמיים על המיטהר, ואם לא יזו עליו הן ביום השלישי והן ביום השביעי - לא יטהר.

ניתן להדגים לתלמידים את חשיבותם הגדולה של הטעמים, כסימני פיסוק המסייעים להבנה הנכונה של הפסוק, לעומת הבנה שגויה שעלולה להיגרם

מפיוסוק לא נכון - כגון שההפסקה בקריאה תהיה לפני המילים: "וביום השביעי",
כביכול די בהזאה ביום השלישי.

נאמר בפסוק יג: "כֹּל הַנֶּגַע בְּמַת בְּנֶפֶשׁ הָאָדָם אֲשֶׁר יָמוּת וְלֹא יִתְחַטָּא, אֶת מִשְׁכַּן ה' טָמֵא,

וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַזֵּאת מִיִּשְׂרָאֵל..."

כתב רש"י: "את משכן ה' טמא - אם נכנס לעזרה, אפילו בטבילה, בלא הזאת שלישי
ושביעי..."

אין איסור על הטמא להישאר בטומאתו. כל עוד אינו מחויב באכילת קדשים ואינו מתכוון להיכנס
לבית המקדש רשאי הוא להישאר בטומאתו. אך אם חלילה יכנס בטומאה למקדש או יאכל
קדשים בטומאה - עונשו כרת, כל עוד לא עבר את תהליך הטהרה המיוחד לטומאה זו.

נאמר בפסוק יד: "זֹאת הַתּוֹרָה, אָדָם כִּי יָמוּת בְּאֵהָל, כָּל הַבָּא אֶל הָאֵהָל וְכָל אֲשֶׁר בְּאֵהָל

יִטְמָא שְׁבַעַת יָמִים"

דין נוסף הנלמד מפסוקים אלה הוא: טומאת מת באהל.

כתב הרמב"ן: "וטעם 'אדם כי ימות באהל', אדם כי ימות והוא עתה באהל".

כלומר כאשר מת נמצא תחת אהל (או תחת כל תקרה), האנשים או החפצים הנמצאים תחת אותה
קורת גג נטמאים מחמתו בטומאת מת גמורה, כאילו נגעו בו.

נאמר בפסוק טו: "וְכָל כְּלֵי פְתוּחֵי אֲשֶׁר אֵין צְמִיד פְּתִיל עָלָיו, טָמֵא הוּא"

כתב רש"י:

"בכלי חרס הכתוב מדבר, שאין מקבל טומאה מַנְבּוּ אלא מתוכו, לפיכך אם אין מגופת

צמידתו פתולה עליו יפה בחבור, טמא הוא, הא אם יש צמיד פתיל עליו טהור".

בימי קדם היו משתמשים בעיקר בכלי חרס. לכלי החרס יש דין מיוחד בהלכות טומאה וטהרה,
כלי חרס אינו מיטמא "מַנְבּוּ", כלומר, דרך דפנותיו. לכן, כלי חרס שהוא סגור באופן הרמטי,
שהמכסה שלו מחובר אליו היטב, אינו נטמא באהל המת. אבל אם היה הכלי פתוח - "אֵין צְמִיד
פְּתִיל עָלָיו" - הוא נטמא ("צמיד" הוא המכסה ו"פתיל" משמעותו מחובר).

נאמר בפסוק טז: "וְכָל אֲשֶׁר יָגַע עַל פְּנֵי הַשָּׂדֶה בְּחִלְלֵי חֶרֶב או בְּעַצֵּם אָדָם או

בְּקֶבֶר יִטְמָא שְׁבַעַת יָמִים"

מת שאינו נמצא בתוך אהל אלא בשדה - מטמא בנגיעה בו, ואפילו נגיעה רק בחלק מן המת -
בעצם, או בקבר, גם היא מטמאת. ואין הבדל בסיבת מיתתו, אם נהרג על ידי חרב או מת מאליו -
בשניהם הטומאה שווה.

נאמר בפסוקים יז-יח: "וְלִקְחוּ לְטָמֵא מֵעֵפֶר שְׂרֵפֶת הַחֲטָאת וְנָתַן עָלָיו מִיַּם חַיִּים אֵל כָּלִי.
וְלִקַּח אֶזוֹב וְטָבַל בְּמִים אִישׁ טְהוֹר וְהִזָּה עַל הָאֹהֶל וְעַל כָּל הַכֵּלִים וְעַל הַנֶּפְשׁוֹת אֲשֶׁר הִיוּ
שָׁם וְעַל הַנֶּגַע בְּעֵצִים אוֹ בְּחָלָל אוֹ בְּמַת אוֹ בְּקִבֵּר"

בפסוקים אלה אנו למדים על אופן הטהרה מטומאת מת על ידי אפר הפרה האדומה. ראשית, ממלאים מים חיים - מי מעיין - בכלי, ונותנים בתוכם מעט מן האפר. פעולה זו נקראת בלשון חז"ל "קידוש מי חטאת". אחר כך טובל איש טהור אגודה של שלושה ענפי אזוב במים שבכלי ומזה על האנשים או על הכלים שנטמאו. את ההזאה יש לבצע ביום השלישי לטומאה (לכל הפחות) ולחזור עליה ביום השביעי (כפי שלמדנו בפסוק יב). וכך כותב הרמב"ם (בהלכות פרה אדומה ט, א):

"כיצד מקדשין את המים באפר הפרה? נותן את המים שנתמלאו לשם מי חטאת בכלי ונותן אפר על פני המים כדי שיראה על פני המים, אף על פי שהיא חבית גדולה מלאה מים. ומערב הכל..."

כיצד מטהרים טמא מת במי נדה? לוקח אדם טהור שלושה קלחין של אזוב ואוגרן אגודה אחת... וטובל ראשי גבעולין במי נדה שבכלי... ומזה על האדם או על הכלים ביום השלישי וביום השביעי..."

נאמר בפסוק יט: "וְהִזָּה הַטְּהוֹר עַל הַטָּמֵא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְחֲטָאוּ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וּכְבָּס בְּגָדָיו וְרַחַץ בְּמִים וְטָהַר בְּעֵרֵב"

לאחר ההזאה ביום השביעי נגמרת טהרת הטמא על ידי מי הנידה, כפי שכתב רש"י: "הוא גמר טהרתו". לאחר ההזאה ביום השביעי צריך המיטהר לטבול ובשקיעת החמה הוא נטהר לגמרי. וכך כתב הרמב"ם (הלכות פרה אדומה יא, א): "ואחר שיזה עליו ביום השביעי טובל ביום ומעריב שמשו והרי הוא טהור לערב".

נאמר בפסוק כ: "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִטְמָא וְלֹא יִתְחַטֵּא וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִתּוֹךְ הַקָּהָל, כִּי אֵת מִקְדָּשׁ ה' טָמֵא, מִי נִדָּה לֹא זָרַק עָלָיו, טָמֵא הוּא"

אדם טמא שנכנס למקדש חייב כרת, אך אם לא נכנס למקדש אין עליו כל עונש אם התמהמה מלהיטהר, כפי שאמרנו, שהרי אין איסור לאדם מישראל להיות טמא.

נאמר בפסוק כב: "וְכָל אֲשֶׁר יִגַּע בּוֹ הַטָּמֵא וְהַנֶּפֶשׁ הַנֶּגַעַת הַטָּמֵא עַד הָעֵרֵב"

כתב רש"י: "כאן למדנו שהמת [הוא] אבי אבות הטומאה, ונוגע בו [הוא] אב הטומאה ומטמא אדם".

שונה טומאת מת משאר הטומאות, כגון טומאת שרץ. השרץ נקרא 'אב הטומאה' ואדם הנוגע בו הוא 'ראשון לטומאה' ואינו יכול לטמא אדם אחר אלא רק מאכלים או משקים. אולם המת נקרא

'אבי אבות הטומאה', והאדם הנוגע בו נעשה הוא עצמו 'אב הטומאה', ואם הוא נוגע באדם אחר הוא מטמא אותו בטומאה קלה (שנטהרים ממנה בטבילה והערב שמש בלבד).

סיכום הטהרה מטומאת מת

א. הכנת אפר פרה אדומה:

1. לקיחת פרה אדומה.
2. הוצאת הפרה מחוץ למחנה.
3. שחיטת הפרה.
4. הזאת דמה מול פתח אוהל מועד.
5. שריפת הפרה.
6. השלכת עץ ארז, אזוב ושני תולעת לתוך השריפה.
7. שחיקת הפרה לאפר.
8. איסוף האפר, חלוקתו ונתינתו בשלושה מקומות.

ב. טהרת הטמאים:

1. מילוי כלי במים חיים.
2. נתינת אפר במים.
3. הזאה על המיטהר ביום השלישי וביום השביעי על ידי אגודת אזוב.
4. טבילת המיטהר במים (במקוה) והערב שמש.

"אדם כי ימות באהל" - עמל התורה

בסיום פרשיית פרה אדומה נוכל ללמוד את מאמר הגמרא (ברכות סג ע"ב) העוסק בפסוק מפרשתנו (פסוק יד): "אמר ריש לקיש: מניין שאין דברי תורה מתקיימין אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר: 'זאת התורה, אדם כי ימות באהל'". כלומר דברי התורה נקנים ונקבעים בליבו של אדם מתוך עמל ויגיעה במסירות רבה, גם במחיר של חוסר נוחות וקושי מבחינת התנאים הגופניים.

בדרך כלל אנו משתדלים להישאר צמודים לפשט הפסוקים, אך כאן, מפני חשיבותו ומשמעותו המיוחדת של לימוד זה העוסק בעמל התורה, נכון לחרוג ממנהגנו ולהביאו. סיבה נוספת להבאת דרשה זו, היא העובדה שמדובר בדרשה מוכרת המהווה חלק מ'נכסי צאן הברזל' של עם ישראל.

נציין בפני התלמידים כי מדובר בדרשה שאיננה פשט הפסוק, אלא לימוד שלמדו חז"ל בדרך רמז.

רעיונות מרכזיים בפרק יט

מצוות טהרת טמא מת על ידי אפר פרה אדומה:

- **"חקת התורה"** - התורה היא חוק אלקי נצחי ומוחלט, שאינו תלוי בהבנתנו. איננו מקיימים את מצוות התורה מפני שאנו מבינים את טעמיהן, אלא מתוך אמונה בה' נותן התורה.
- **מעלת הטהרה** - עניינה של הטומאה להרחיק מן הקדושה ומבית המקדש, ומצוות פרה אדומה באה לתקן ריחוק זה.
- **טומאת המת** - האדם החי מורכב מחיבור של נשמה וגוף, היוצרים יחד בריה בעלת חשיבות רבה - צלם אלקים. היפרדות הנשמה מהגוף גורמת חיסרון גדול ומולידה טומאה.
- **אהבת תורה** - על האדם לעמול בתורה גם במחיר של ויתור על נוחות ועל הנאות מסוימות.

פרק ב

בפרקנו חמישה נושאים עיקריים:

1. פטירת מרים הנביאה
2. תלונת העם אודות המים והוצאת המים מן הסלע
3. הגזירה על משה ואהרן שלא להיכנס לארץ
4. בקשת ישראל מאדום לעבור דרך ארצם
5. פטירת אהרן הכהן בהר ההר

הקדמה

מכאן ואילך עוסקת התורה בשנת הארבעים ליציאת מצרים. דור יוצאי מצרים, שנענש בעקבות חטא המרגלים, איננו עוד, וכעת עומד דור הבנים על מפתן הכניסה לארץ. וכתב הרש"ר הירש (בפסוק א): "בני ישראל שבאו למדבר צין היו 'כל העדה' המאוהדים לייעודם המשותף... ה'עדה' שעתיד חדש נפתח בפניהם..."

את דור יוצאי מצרים, עם כל גדלותו המיוחדת, פגשנו ברגעי משבר לא מעטים - החל מהתלונות במרה ובאלוש (בפרשת בשלח), חטא העגל, המשברים עליהם למדנו בפרשת בהעלותך ועד לחטאי המרגלים ועדת קרח. משברים אלה העידו, בסופו של דבר, שדור זה לא היה מתאים להיכנס לארץ ישראל, ואכן הדור כולו - למעט משה ואהרן, יהושע וכלב - מת במדבר. לעומת זאת, הדור עליו נלמד בפרקים הבאים ובפרשות הבאות, הוא זה שיכנס לארץ כדבר ה' לעם לאחר חטא המרגלים (לעיל יד, לא): "וְיִטְפְּכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לְבִזְיָהוּ, וְהִבֵּאתִי אֹתָם וַיְדַעוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר מְאַסְתֶּם בָּהּ", משמע - ראוי ומתאים הוא לכך. דור הבנים לא ניחן בענקיות הרוח של אנשי דור המדבר, המכונים בפי חז"ל "דור דעה" (זוהר ח"ב סב ע"ב), אך יחד עם זאת אין בו את החסרונות שאפיינו את אבותיו שנכשלו בחטא המרגלים ונמנעה כניסתם לארץ. לפיכך, בבואנו ללמוד על דור זה ועל משבריו, עלינו לשים לב לגדלותו ולכוחות המיוחדים המופיעים בו לקראת הכניסה לארץ. וכך כתב אור החיים הקדוש (בפסוק א): "...הודיע הכתוב כי כל העדה... כולן נקראים בשם ישראל בנדר ישרים וצדיקים..."

בפסוקים הראשונים של הפרק אנו נפרדים ממרים הנביאה. בעקבות פרידה זו מתרחש משבר מי מריבה, שבעטיו נגזר על משה רבנו ואהרן הכהן לא להיכנס לארץ, ואכן בסוף הפרק נפטר גם אהרן. בהמשך הפרק נלמד שאירועים ותהליכים אלה קשורים לשינויים העוברים על עם ישראל בשנת הארבעים, לקראת הכניסה לארץ.

במהלך לימוד הפרקים הבאים ומאורעותיהם, נבליט את רוממות הרוח במחנה ישראל לקראת הכניסה לארץ ותחילת המפגש עימה.

פטירת מרים הנביאה (פסוק א)

נאמר בפסוק א: "וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְּרִים בְּחֵדָשׁ הָרִאשׁוֹן וַיָּשֶׁב הָעָם בְּקֶדֶשׁ..."

במדבר (במדבר רבה יט, טז) נאמר: "מהו 'כל העדה', עדה שלמה, עדה הנכנסת לארץ. לפי שמתו יוצאי מצרים ואלו מן אותן שכתוב בהן: 'חיים כלכם היום'".
כתב רש"י: "כל העדה – עדה השלמה, שכבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים".
והאבן עזרא כתב: "בחדש הראשון – בשנת הארבעים..."

מדברי רש"י והאבן עזרא אנו למדים שבפסוק זה מתרחש "דילוג" של כשלושים ושמונה שנים בסיפור מאורעות ישראל במדבר - מחטא עדת קרח שאירע בסמוך לחטא המרגלים, בשנה השניה לאחר יציאת מצרים, עד לחודש ניסן בתחילת השנה הארבעים למסע ישראל במדבר. וכפי שממשיך האבן עזרא ואומר: "והנה אין בתורה כלל שום מעשה או נבואה, רק בשנה הראשונה [ובסמוך לה] ובשנת הארבעים".

נאמר בהמשך הפסוק: "וְתָמַת שָׁם מְרִים וְתִקְבֹּר שָׁם"

פטירת מרים הנביאה היוותה בוודאי מאורע שהותיר רושם רב בעם. מרים היתה שותפה למשה ואהרן אֶחֱיָהּ בהנהגת העם: בהנהגה המעשית - כפי שנאמר **במסכת תענית** (ט ע"א): "שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן: משה ואהרן ומרים, וג' מתנות טובות ניתנו על ידם ואלו הן: באר וענן ומן. באר בזכות מרים...", ובהנהגה הרוחנית - כפי שלמדנו לאחר קריעת ים סוף (שמות טו, כ-כא): "וְתִקַּח מֵרִים הַנְּבִיאָה אֶחָת אֶהְרֹן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ וַתִּצָּאן כָּל הַנָּשִׁים אַחֲרֶיהָ בְּתַפִּים וּבְמַחְלָתַי. וַתַּעַן לָהֶם מְרִים, שִׁירוּ לַה' כִּי גָאָה גָאָה, סוּס וְרִכְבּוֹ רָמָה בָּיָם".
דמותה של מרים ליוותה את העם כבר בימי שיעבוד מצרים הקשים, שם הפיחה רוח של אמונה ו תקווה בעם, ובמיוחד בנשים:

- לראשונה פגשנוה כמיילדת (פועה) יחד עם אמה יוכבד (שפחה). המיילדות מיאנו להיכנע לגזירת פרעה להרוג את הזכרים והמשיכו בגבורה לסייע בהתרבות העם.
- בהמשך, בעקבות גזירת "כָּל הַבֶּן הַבֵּן הַיְלֹוד הַיְאֹרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבֵּת תִּחְיִין" (שמות א, כב), שילח עמרם אביה את אשתו יוכבד, ואחריו שילחו כל ישראל את נשותיהם, ומרים עמדה מנגד ועודדה את אביה להחזיר את אמה, כמסופר בגמרא (סוטה יב ע"א): "עמרם גדול הדור היה, כיון שראה שאמר פרעה הרשע: 'כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו', אמר: לשוא אנו עמלין, עמד וגירש את אשתו. עמדו כולן וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה, שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת

על הזכרים ועל הנקיבות... פרעה הרשע, ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק בודאי שגזירתך מתקיימת... עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן".

- לפני הולדת משה התנבאה מרים: "עתידה אמי שתלד בן שיושיע את ישראל" (שמות רבה א, כב). גם כאשר הניחה יוכבד את משה בתיבה ביאור ונראה היה שאפסה התקוה, החזיקה מרים בנבואתה בוודאות, ומכח זאת התייצבה בגבורה בקרבת מקום על מנת להיות לעזר בשעת הצורך: "וַתַּעֲצֵב אֶחָתוּ מִרְחֵק, לְדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה לוֹ" (שמות ב, ד), וכפי שנאמר **במדרש רבה** (שם): "לדעת מה יהא בסוף נבואתה", ואף הצליחה בחכמתה להחזירו לבית הוריו עד שנגמל.

- ערב היציאה ממצרים, היתה זו מרים שהפיחה בנשות ישראל רוממות רוח של אמונה וביטחון בישועת ה' הגדולה, כמובא **ברש"י** בפרשת בשלח (שמות טו, כ): "מובטחות היו צדקניות שבדור שהקדוש ברוך הוא עושה להם נסים והוציאו תופים ממצרים", ומשום כך, לאחר קריעת ים סוף הובילה מרים את הנשים בהודאה לה', כנאמר (שם): "וַתִּקַּח מִרְיָם הַנְּבִיאָה אֶחָתוּ אֶהָרֶן אֶת הַתֵּף בְּיָדָהּ, וַתַּצְאֵן כָּל הַנְּשִׁים אַחֲרֶיהָ בַּתְּפִים וּבַמַּחֲלֹת".

- על הכינוי "אחות אהרן" המופיע בשירת הים (שם) כותב שם **הרש"ר הירש**: "מעמדה [של מרים] בעם בין הנשים [היה] כמעמד אהרן בין האנשים. כדרך שאהרן הפיץ בין האנשים את הדברים שנאמרו למשה, כן עשתה מרים בין הנשים".

ובפרשתנו כתב **הרש"ר הירש** על פועלה של מרים: "...במסע הארוך והעשיר בניסיונות קשים לא היו הנשים שותפות למעשי הבגידה בה... בשמחת לבב הן בטחו בה' וייחלו לו בהתמסרות, ולפיכך גזירת המיתה במדבר לא נגזרה על הנשים. ועתה, אימהות וסבתות עמדו לעלות עם הדור החדש אל הארץ המובטחת, והן שמרו בליבן את הזכרון החי של העבר במצרים ושל המסע במדבר על-פי ה', והן יכלו לרוות את נפש הנכדים והננינים מן המעיין הרוחני של חוויותיהן עם ה'. אכן נשי ישראל הקדימו להצטייד ברוח ישראל והיו חדרות בה עד לעומק נפשו, ועובדה זו ראויה להיות נוקפת לזכותה של מרים שהאירה לפנין כנביאה".

לאור כל זאת, מבינים אנו את מקומה ותפקידה החשוב של מרים, שנמנתה בנבואת **מיכה** (ו, ד) בין גואלי ישראל: "כִּי הִעֲלִיתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתִיךָ, וְאֶשְׁלַח לְפָנֶיךָ אֶת מֹשֶׁה אֶהָרֶן וּמִרְיָם".

מבט לתלמיד

נערוך עם התלמידים סקירה זו של המקומות בהם פגשנו את דמותה המופלאה של מרים, ממנה התמלא העם אז ומתמלאים אנו כיום אמונה, גבורה ודבקות ברצון ה'.

כתב רש"י: "למה נסמכה פרשת מיתת מרים לפרשת פרה אדומה? לומר לך מה קרבנות מכפרין אף מיתת צדיקים מכפרת".

רש"י בא לענות על השאלה, מפני מה נכתבה פרשת פרה אדומה בפרשת חקת, הרי פרשת פרה נמנית בין שמונה הפרשיות שנאמרו ביום שהוקם המשכן בראש חודש ניסן בשנה השנית לצאתם ממצרים (ראה גיטין ס ע"א) ומדוע לא נכתבה קודם לכן? רש"י עונה על פי הגמרא, שהתורה הסמיכה את פרשת פרה אדומה למיתת מרים כדי ללמדנו שמיתת צדיקים מכפרת על ישראל, כפי שהקרבנות מכפרים.

מיתת הצדיקים מעוררת את העם לצער ולתשובה ובכך היא מכפרת, כפי שכותב מרן הרב קוק (מדבר שור, הדרוש הששה ושלושים): "...ודאי עיקר הכפרה [של מיתת הצדיקים] בא על ידי ההתעוררות להחזיק בדרכים הטובים שלהם..."

תלונת בני ישראל אודות המים והוצאת המים מן הסלע (פסוקים ב-יא)

נאמר בפסוק ב: "וְלֹא הָיָה מַיִם לְעֵדָה וַיִּקְהָלוּ עַל מֹשֶׁה וְעַל אֶהֱרֹן"

כותב רש"י: "מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים".

במדרש תנחומא (במדבר ב) מתואר כיצד התהלכה הבאר עם ישראל במדבר: "והיאך היתה הבאר עשויה, כמין סלע... והיתה מתגלגלת ובאה עמהן במסעות. כיון שהיו הדגלים חונין והמשכן עומד, היה אותו הסלע בא ויושב לו בחצר אוהל מועד. והנשיאים באין ועומדין על גבה ואומרים 'עלי באר', והיתה עולה..."

רש"י בהמשך פרקנו (פסוק י) מסביר שכעת, בפטירת מרים, נעלם הסלע ממנו נבעו מי הבאר: "...הלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר..."

כפי שהבאנו בהקדמה לפרשתנו, עם ישראל נמצא בשנת הארבעים לציאת מצרים בשלב המעבר מההנהגה הניסית שליוותה אותו במדבר להנהגת ארץ ישראל, שהיא הנהגה שבדרך הטבע. פטירת מרים והסתלקות הבאר בעקבותיה, הן חלק מתהליך זה.

כך כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר:

"...בשנה האחרונה היה סוף הליכות הנסיי בהנהגה נפלאה... ועתה היו עומדים ליכנס

לארץ ישראל ולהתנהג בהליכות הטבע תחת השגחת ה', על כן התנהג הקב"ה עמם

בשנה זו בדרך הממוצע, וכמו אומנת ילד היונק העומד להגמל מחלב, כבר איזה משך

לפני הגמלו מרגלת את הילד מעט מעט באכילת לחם... כי קשה להחליף סדר החיים

בפעם אחת, כך החל המקום ית' להפרישם מן הנס ולהעמידם על הליכות עולם הטבע,

וללמדם איך יעשו בעת יהיה השגחה לענוש אותם ולמנוע מהם טובה, וגשמי השנה

יעצרו, ולא יהיה עוד כח משה אשר בבקשתו לבר נעשה הכל..."

וכך כתב גם הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 228): "מרים סייעה למשה רבנו בצד הגשמי של הנהגת העם בסיפוק צרכיו. לכן במותה, התמעטה ההנהגה הניסית מצד זה ונסתלקה בארה של מרים".

ובהמשך (עמ' 250) כתב: "מתקרבים לסיום עסק המדבר, מתוך כך מסתלקת מרים וממילא מסתלקים המים שנמצאים בזכותה. נפגשים בחיסול המדבר, ומתוך כך בחיסול ההנהגה האלוקית המיוחדת למדבר".

לאור דברי הנצי"ב מוולוז'ין והרב צבי יהודה קוק, נבליט בדברינו את המדרגה החדשה אשר לקראתה מתקדם עם ישראל - במקום לחיות חיים ניסיים במדבר, בהם ניכרת ההשגחה האלקית על כל צעד ושעל, עומד העם לחיות בארץ ישראל חיים טבעיים, כשההשגחה האלקית מסתרת בתוך ההנהגה הטבעית.

התורה מלמדת אותנו שמדרגת חיים זו, המתאימה לארץ ישראל, היא עליונה יותר ממדרגת חיי הנס, ולכן על העם להסתגל אליה בהדרגה.

נאמר בפסוק ג: "וַיִּרְבֵּ הָעָם עִם מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ לְאֹמֶר, וְלוֹ גֹעַנּוּ בְּגֹעַ אֲחֵינוּ לְפָנֵי ה'"

ההנהגה הטבעית היא מדרגת החיים המתאימה לדור נוחלי הארץ, אך יחד עם זאת כל מעבר משמעותי שנדרש האדם לעבור, ובפרט כשמדובר במעבר למדרגת חיים חדשה, מלווה בקושי ומשבר, כאותו תינוק יונק שנגמל וקשה עליו פרידתו מאמו והוא מתמרמר על כך. כשנעלמה הבאר שציינה את הליווי והאגה האלקית לעם ישראל לאורך שנות המדבר, נוצר משבר, וכך כתב החזקוני: "לא לקו עכשיו כמו שלקו בשאר תלונות, כי הדין עמהם, מאחר שלא היה להם מים". כלומר העם לא נענש על תלונה זו, מכיוון שנבעה מתוך חיסרון ודאגה אמיתיים, ולכן לא חרה בהם אף ה'.

גם הרמב"ם (שמונה פרקים פרק ד) כתב: "ולא מצאנו בדברי ה' יתעלה אליו [אל משה] בזה הענין לא כעם ולא קצף...".

וכך כתב בעל צרור המור: "ואף על פי שמושה ואהרן נפלו על פניהם, השם לא חשב להם [לעם] זה לעוון, לפי שאין אדם נתפס על צערו".

גם אור החיים הקדוש כתב שהעם לא חטא בתלונה זו: "...וכאן הודיע הכתוב כי כל העדה ישנם בגדר זה, שיקראו בני ישראל... בגדר ישרים וצדיקים".

בדרך זו נלך גם אנו, ונסביר לתלמידים שחסרון המים הציק מאוד לישראל ולכן הם התלוננו על משה ואהרן, כי ראו בהם אחראים למצב, אך לא התכוונו לזלזל בהם או בהשגחת ה' עימם.

נאמר בפסוק ו: "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן מִפְּנֵי הַקָּהָל אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד, וַיִּפְּלוּ עַל פְּנֵיהֶם..."
כתב האבן עזרא: "ויפלו על פניהם – להתפלל".
וכן כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "התפללו לדעת מה לעשות".

הקדמה לפרשיית מי מריבה

המפרשים האריכו בפירוש פרשיה זו ושיטות שונות נאמרו בהסבר ציווי ה' למשה ובהסברת חטאם של משה ואהרן, שבעטיו נענשו לא להיכנס לארץ.
חטאם של משה ואהרן אמנם אינו מפורש בפסוקים, כפי שיתבאר בהמשך, אולם עונשם החמור שלא להיכנס לארץ מעיד, לכאורה, על חומרת חטאם. הדבר מעורר תמיהה: כיצד יתכן שמשה רבנו, אדון הנביאים, עליו העיד ה': "עֲבָדֵי מֹשֶׁה, בְּכָל בַּיְתִי נֶאֱמָן הוּא" (במדבר יב, ז), ואהרן הכהן קדוש ה', חטאו בחטא כה חמור, אשר בגללו נענשו בחומרה רבה כל כך?
ועוד קשה: מה חומרת החטא, הרי גם לאחר עיון בדברי המפרשים, נראה שמדובר בחטא קל, ונראה שהעונש החמור אינו תואם את חומרת החטא?
נלמד עם התלמידים את מאמר חז"ל על הפסוק בתהלים (נ, ג) "וּסְבִיבּוּ נִשְׁעֵרָה מְאֹד" - "מלמד שהקדוש ברוך הוא מדקדק עם סביביו כחוט השערה" (יבמות קכא ע"ב). ומבאר רש"י: "עם סביביו – עם צדיקים ההולכים אחריו".
הצדק האלקי עמוק ומדויק. רמת הנאמנות הנדרשת מהצדיקים גבוהה לאין ערוך ממה שנדרש משאר העם. כל שינוי קל מרצון ה' ומציוויו נחשב אצל הצדיקים כחיסרון גדול וכחילול שם שמים. וכדברי הרש"י הירש (פסוק יב): "החטא הקל של אנשי קודש עובדי ה', שקול בעיני ה' כחטאים חמורים של בני תמותה רגילים".
משום כך, עונשם החמור של משה ואהרן אינו מעיד על גודל חטאם אלא דווקא על גדלותם ומעלתם בעיני ה'.

יחד עם לימוד מהות חטאם של משה ואהרן, נחזור ונדגיש את מעלתם העליונה, שאסור שתפגם בעינינו בגלל החטא.

כאמור, בהסבר חטאם של משה ואהרן נאמרו פירושים שונים. וכך כתב הרמב"ן: "החטא במשה ואהרן במי מריבה אינו מתפרסם בכתוב... ומענות רבות [פירושים רבים] למפרשים בחטא הזה...".

והספורנו כתב: "כבר רבו הדעות בענין חטא מי מריבה, והיה ספק אצל רבים במה חטאו משה ואהרן...".

אנו נסביר בעיקר לפי דרכו של רש"י, המחזורת יותר להבנה.

משה מוציא מים מן הסלע

נאמר בפסוק ח: "קח את המטה והקהל את העדה, אתה ואהרן אחיך, ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו, והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם"

כתב רש"י (בפסוק יא): "...שלא צוה המקום להכותו אלא 'ודברתם אל הסלע'". לפי פירוש רש"י נצטווה משה וללכת, כשמתהו בידו, יחד עם אהרן ולדבר אל הסלע אותו יורה להם ה'.

נאמר בפסוק י: "ויקהלו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם שמעו נא המרים המן הסלע הנה נוציא לכם מים"
כתב רש"י:

"לפי שלא היו מכירין אותו, לפי שהלך הסלע וישב לו בין הסלעים כשנסתלק הבאר, והיו ישראל אומרים להם מה לכם, מאיזה סלע תוציאו לנו מים, לכך אמר להם... המן הסלע הזה, שלא נצטוינו עליו, נוציא לכם מים".
רש"י מתאר שהעם דחק במשה להוציא מים מאחד הסלעים - אף שמשה לא ידע אם זה הוא הסלע עליו צוה ה', שכן עדיין לא הורהו ה' לאיזה סלע לפנות.

נאמר בפסוק יא: "ויזרם משה את ידו ויך את הסלע במטהו פעמים ויצאו מים רבים ותשתה העדה ובעירם"
מפרש רש"י:

"לפי שבראשונה לא הוציא אלא מפין, לפי שלא צוה המקום להכותו אלא 'ודברתם אל הסלע', והמה דברו אל סלע אחר ולא הוציא, אמרו שמא צריך להכות כבראשונה, שנאמר: 'והכית בצור' (שמות יז, ו), ונזדמן להם אותו סלע והכהו".
אם כן, לפי רש"י, כוונת ה' היתה שמשה ידבר אל הסלע שממנו נבעה באר מרים בחייה, ואז יצאו ממנו מים. כשאסף משה את העם כדבר ה', עדיין לא ידע היכן נמצא אותו סלע, והעם אמר למשה להוציא מים מסלע אחר, שעליו לא נצטווה. משה דיבר אל אותו סלע, ומכיוון שלא היה זה הסלע הנכון, לא יצאו ממנו מים. משה חשב שהמים לא יצאו מכיוון שהיה עליו להכות בסלע כמו שנצטווה במסה ומריבה בשנה הראשונה ליציאת מצרים ולא לדבר אליו, ולכן היכה בסלע. בינתיים זימן לו ה' את הסלע הנכון, אולם מפני שהיכה בו ולא דיבר אליו, יצאו ממנו טיפות מים בלבד. אז היכה משה בסלע שנית ויצאו ממנו "מים רבים".

הגזירה על משה ואהרן לא להיכנס לארץ

נאמר בפסוק יב: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן, יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי

יִשְׂרָאֵל, לְכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם"

משה ואהרן נענשו בחומרה על חוסר הדיוק בביצוע ציווי ה'. נגזר עליהם שלא יזכו לעבור את הירדן ולהיכנס לארץ ישראל.

בדברי ה' למשה ואהרן, מסביר ה' את מהות חטאם: "יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל", ומבאר רש"י: "שאיילו דיברתם אל הסלע והוציא, הייתי מקודש לעיני העדה, ואומרים:

'מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום, קל וחומר אנו'."

המהר"ל מפראג בפירושו גור אריה על רש"י, מסביר את דבריו:

"השם יתברך היה רוצה שיקנו ישראל אמונה שלימה... והיה הוא יתברך רוצה שיהיו

כל הנמצאים נמשכים אחר דיבור השם יתברך לעשות רצונו מעצמם, לא על ידי

הכרחי, ובוה יעשו ישראל גם כן רצון השם יתברך מעצמם בשמחה... וזהו ענין

האמונה. ולפיכך אם דיבר אל הסלע והיה מקבל דבריו ברצון בלי פועל הכרחי, היה

זה קידוש שמו לעשות רצונו באמונה... וזה שאמר: 'יען אשר לא האמנתם להקדישני

לעיני בני ישראל', שאילו דברתם, והיו הנמצאים נמשכים אחר השם יתברך ברצון,

היה קדושה לעיני ישראל שיהיו נמשכים גם כן אחריו..."

המהר"ל מבאר שכוונת ה' בציווי למשה היתה לרומם את בני ישראל למדרגת אמונה חדשה.

כאשר יראו העם את משה מדבר אל הסלע והסלע נותן את מימיו בנפש חפצה, ללא כפיה אלא

מתוך היענות טבעית לדיבורו של משה, ילמדו כי גם עליהם לנהוג כך ולעשות את רצון ה' בשמחה,

ללא הכרח וכפיה.

משה, בשל הנסיבות שהתהוו, לא הסתפק בדיבור אלא היכה בסלע, וכך הוחמצה ההזדמנות

להביא את בני ישראל לידי לימוד זה ומדרגה זו.

מדברי רש"י עולה שפירוש המילים 'לא הֶאֱמַנְתֶּם' אינו, חלילה, שמשה ואהרן עצמם לא האמינו

בה', אלא שלא גרמו לעם לבוא לידי אמונה שלמה, כפי רצון ה' ('האמנתם' - בבנין 'הפעיל', 'פועל

יוצא' בלשון הראשונים).

לאור דברי רש"י והמהר"ל, נסביר שרצון ה' היה שהסלע ישמע בקול משה דווקא על ידי דיבור

ולא באמצעות הכאה, ובכך ילמדו ישראל כי עליהם לשמוע בקול ה' מתוך שמחה ואמונה בו ולא

רק מתוך כפיה. חטאם של משה ואהרן היה בכך שבסופו של דבר משה היכה בסלע ולא ביצע את

דבר ה' בשלמות.

בלימוד זה נדגיש הן את החיוב לקיים את ציווי ה' באופן מדויק והן את רצון ה'

שעם ישראל ילמדו לקיים את מצוותיו מתוך שמחה ואהבה.

מבט למורה

אור החיים הקדוש מוסיף ומסביר מדוע נענשו משה ואהרן בחומרה רבה כל כך בשל חטא הנראה בעינינו קל:

"ועומק הדברים הוא, שאם היו משה ואהרן עושים קידוש השם הגדול באמצעות שהיתה העדה גם כן כולה שלימה וצדיקים, היו מחליטים אמונת ה' בלבם שלימה [עושים את אמונתם קבועה ומוחלטת] והיה נגרש [מלשון גירוש] מהם חלק הרע והיה כח בהם להעמיד אמונתם לדורי דורות, ומעתה היו משה ואהרן נכנסים לארץ והיה משה בונה בית המקדש... וכיון שבא תיקון הדבר על ידיהם ולא עשאוהו נחלט הדבר [נעשתה המדרגה הנמוכה יותר מוחלטת וקבועה]... ומתוכיות הדברים נשמע, שאם היו מקדשים שם שמים לעיניהם היה הדור ההוא כדור שבן דוד בא, שיעביר ה' את רוח הטומאה ומלאה הארץ דעה את ה'".

כלומר אילו משה ואהרן היו מדברים אל הסלע כפי שצויה ה', היתה נקבעת אמונת ה' בלב ישראל באופן מוחלט והם לא היו חוטאים יותר לעולם, וכך היו נמנעים חורבנות בתי המקדש והגלויות. מכיון שהזדמנות זו לתקן את עם ישראל הוחמצה על ידי משה ואהרן, היה עונשם חמור - שלא יכנסו לארץ (בדבריו אף מתבאר הקשר המהותי בין החטא לעונש, וכן מתבאר שעונש זה הוא לטובת עם ישראל. כדאי לעיין בדבריו בהרחבה).

דברי אור החיים הקדוש עמוקים וקשים להבנה ולהסברה לתלמידים צעירים. מכל מקום ניתן להסביר על פי דבריו שכוונת ה' היתה שכאשר יראו ישראל את משה מדבר אל הסלע ומוציא ממנו מים, יתמלאו בקדושה ובאהבת ה' עצומה כל כך, עד שלעולם לא ירצו לחטוא, אלא רק לשמוע בקול ה' ולקיים מצוותיו, אך הוחמצה ההזדמנות לכך מפני חטאם של משה ואהרן.

נאמר בפסוק יג: "הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וַיִּקְדָּשׁ בָּם"

כתב רש"י: "ויקדש בם - שמתו משה ואהרן על ידם. שכשהקדוש ברוך הוא עושה דין במקורשיו, הוא יראוי [נעשה נורא על כולם] ומתקדש על הבריות...".

ממאורע זה ומעונשם של משה ואהרן למדים הכל מוסר. על ידי שהצדיקים הללו נפגעו במידת הדין, בהקפדת ה' עליהם אף כחוט השערה, נתקדש ונתעלה שם ה' לעיני ישראל, ומכך ילמדו כולם ליראה אותו.

בקשת ישראל מאדום לעבור דרך ארצם (פסוקים יד-כא)

נאמר בפסוק יד: "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקִּדְשׁ אֵל מֶלֶךְ אֲדוֹם, כִּי אָמַר אַחִיד יִשְׂרָאֵל, אֲתָה יָדַעְתָּ אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מֵצֵאתָנוּ"

בני ישראל החונים בקדש, הסמוכה לארץ אדום, היו מעוניינים להיכנס לארץ ישראל בדרך הקצרה - דרך ארץ אדום.

בפרשת דברים (פרק ב, פסוקים ד-ה) מתבאר שאדום פחדו מפני בני ישראל, אולם בני ישראל נצטוו להימנע ממלחמה באדום ולעבור בארצם ברשות בלבד: **"...אַתֶּם עֹבְרִים בְּגִבּוֹל אֶחֱיֶיכֶם בְּנֵי עֶשָׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשֵׁעִיר, וַיִּירָאוּ מִכֶּם וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד. אֵל תִּתְּגְרוּ בָם, כִּי לֹא אֶתֶן לָכֶם מֵאַרְצָם עַד מִדְרֹךְ כַּף רֶגֶל...".**

משה רבנו שלח שליחים אל מלך אדום כדי לבקש ממנו רשות לעבור בתחומו. בכך נפתח שלב חדש בדרכם של ישראל, אשר מעתה, בהתקרבותם לארץ ישראל, מתמודדים גם עם אומות העולם. משה רבנו פונה אל אדום בידיוות ומזכיר בדבריו את האחוה שבין אדום לישראל, אולם אין בכך פניה של נימוס גרידא. חז"ל הבינו כי בכוננת משה לרמוז לאדום, צאצאי עשו, שלא יפריעו לעם ישראל בדרכו לכבוש את ארץ ישראל, שכן אין ביכולתם לערער על זכותם של ישראל על הארץ. וכך נאמר **במדבר אגדה** (במדבר כ, יד): **"וכי מה צורך היה למשה לזכור [להזכיר] האחוה, אלא כך אמר משה: שטר היה עלינו ועליך מימות אברהם זקננו, 'ועבדום וענו אותם'... ואתה, אחי ישראל היית והיה לך לפרוע החוב כשם שעשינו אנחנו... ומאחר שלא רצית אתה לפרוע החוב אלא פרענו אנחנו, לנו משפט הירושה, ועתה הנח לנו שנעבור בארצך עד שנלך אל מקומנו ואל ארצנו".**

כך הביא גם רש"י: **"מה ראה להזכיר כאן אחוה, אלא אמר לו אחים אנחנו בני אברהם, שנאמר לו: 'כי גר יהיה זרעך', ועל שנינו היה אותו החוב לפרעו".**

גזירת הגלות בברית בין הבתרים (בראשית טו, יג) נגזרה על צאצאי עשו באותה מידה שנגזרה על צאצאי יעקב, ומכיון שעשיו לא השתתף בפרעון החוב (גזירת הגלות), אין לו זכות וחלק בנחלת ארץ האבות, ואיננו רשאי לעכב בעדנו מלעבור בארצו ולקבל את הארץ המיועדת לנו.

נאמר **בפסוק יז**: **"נַעֲבְרָה נָא בְּאַרְצָךָ, לֹא נַעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכַרְם וְלֹא נִשְׁתֶּה מִי בְּאֵר..."**

משה מנסה להסיר את חששותיו של מלך אדום, ומבטיח לו שלא יגרם כל נזק כלכלי לעמו ממעברם של ישראל.

וכך כתב הרשב"ם: **"לא נשתה מי באר - שלכם, כי המים היו יקרים לאומות באותה הארץ".**

נאמר **בהמשך הפסוק**: **"...דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נִלְךְ, לֹא נִטֶּה יָמִין וְשְׂמֹאל עַד אֲשֶׁר נַעֲבֹר גְּבֻלְךָ"**

כתב רש"י: **"אנו חוסמים את בהמתנו ולא יטו לכאן ולכאן לאכול",** כלומר - אנו מבטיחים ללכת רק בדרך המלך - דרך רחבה ומרכזית המיועדת לרבים, בה אין חשש שנגרום נזק בעוברנו. **והספורנו** כתב: **"באותה הדרך שיצוה המלך שנלך בה, כמנהג כל מלך הנותן מעבר לצבא אנשי שלומו לשלוח עמהם מורה בדרך...".**

לאור דברי המפרשים נסביר שמשה הבטיח בדבריו שהעם יעבור רק במקומות שיקבל לכך את רשות המלך ולא יגרום כל נזק.

נאמר בפסוק יח: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אָדָם לֹא תַעֲבֹד בִּי, כִּי פֶן בַּחֲרֵב אֶצֵּא לְקִרְאֲתְךָ"
כתב רש"י: "...אני אצא עליכם במה שהורישני אבי (בראשית כז, מ): 'ועל הרבך תחיה'".
ובעל הטורים כתב: "והיינו דכתיב: 'אני שלום וכי אדבר המה למלחמה' (תהלים קב, ז)".
לעומת דברי השלום והאחווה ששם משה רבנו בפי שלוחיו, בולטת תשובת אדום התקיפה והמאיימת, ללא כל סיבה מוצדקת.

נאמר בפסוק יט: "וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמַסְלַה נַעֲלָה, וְאִם מִיִּמְךָ נִשְׁתָּה אֲנִי וּמִקְנֵי
וְנִתְתִּי מִכָּרֶם, רַק אֵין דָּבָר בְּרִגְלֵי אֶעֱבֹרָה"
כתב הרמב"ן: "אחרי כן שלחו להם, שלא יקרבו לערים כלל אבל [אלא] ילכו במסלה העולה
לארץ כנען שהיא סלולה וכבושה לכל, ואם ישנו מימי הנהרות בדרכים הם והבהמות בעברם
בנהר יתנו דמיהם שנהנו מהם, על כן אמר 'רק אין דבר', שאין בזה הפסד שום דבר".
לפי מפרשים אלה, בפניה השניה לא הסתפקו ישראל בהבטחה שיימנעו מכל היזק, אלא הציעו
לאדום גם להרוויח כתוצאה ממעברם בארצם.
מעין זה פירש רש"י כבר בפניה הראשונה: "...כך אמר משה: אף על פי שיש בידינו מן לאכול
ובאר לשתות לא נשתה ממנו, אלא נקנה מכם אוכל ומים להנאתכם, מכאן לאכסנאי [אורח],
אף על פי שיש בידו לאכול יקנה מן החנוני כדי להנות את אושפיו [מארחו]".

נאמר בפסוק כ: "וַיֹּאמֶר לֹא תַעֲבֹד, וַיֵּצֵא אָדָם לְקִרְאֲתוֹ בְּעֵם כְּבֹד וּבִיד חֲזָקָה"
אדום מסרבים להיענות להפצרותיהם של ישראל ועונים להם בשפה המקובלת בידם - שפת
המלחמה, כפי שכתב רש"י: "בהבטחת זקננו: 'יהידים ידי עשו' (בראשית כז, כב)".
למרות דברי הפיוס של עם ישראל, אדום מסרבים ואף מוכנים לצאת למלחמה. התקרבותו של עם
ישראל לארץ מגבירה את פחד העמים. העמים יודעים מה מטרת יציאתנו ממצרים, "נְחִיתָ בְּחֶסֶד־ךָ
עִם זֶה וְנִצַּלְתָּ נְהַלְתָּ בְּעֶזְרְךָ אֶל נְוֵה קְדֻשְׁךָ... תִּבְאָמוּ וְתִטְעֲמוּ בְּהַר נְחֻלְתְּךָ" (שמות טו, יג-יז). כשעם
ישראל חוזר לארצו מתקדש שם שמים ברבים והתביעה המוסרית כלפי האומות ללכת בדרך
האמת מעמיקה ומתרחבת, לכן מתעוררת בקרב העמים התנגדות עזה.

נאמר בפסוק כ: "וַיִּמָּאן אָדָם נִתַּן אֶת יִשְׂרָאֵל עֲבָד בְּגִבְלוֹ וַיֵּט יִשְׂרָאֵל מֵעֲלָיו"
משראו ישראל שסירובו של אדום מוחלט, פנו מן המקום, מפני שנצטוו להימנע מלהילחם עם
אדום (ולא מתוך פחד מאדום).

בלימוד פרשה זו נדגיש מחד את זקיפות הקומה והביטחון שמבטא משה רבנו בפנייתו לאדום, ומאידך, נשים לב לאופן המכובד בו מתייחס משה לאדום וכן לכך שישראל נוהגים עם אדום בדרכי שלום, על אף יחסו השלילי של אדום כלפיהם, מפני ציווי ה'.

פטירת אהרן הכהן בהר ההר (פסוקים כב-כט)

נאמר בפסוקים כג-כד: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּהַר הַהָר... יֹאסֹף אֶהֱרֹן אֶל עַמּוּי כִּי לֹא יָבֵא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עַל אֲשֶׁר מָרִיתֶם אֶת פִּי לְמִי מְרִיבָה" בני ישראל מקיפים את ארץ אדום וממשיכים בדרכם לארץ ישראל, אולם על אהרן הכהן מנהיג העם עוד מימי השעבוד במצרים, נגזר שלא יכנס לארץ, וכעת הגיעה שעת פטירתו. **בפרשת מסעי** מפורש שתאריך פטירתו של אהרן הוא א' במנחם-אב, וכך נאמר שם (במדבר לג, לח): "וַיַּעַל אֶהֱרֹן הַכֹּהֵן אֶל הַר הַהָר עַל פִּי ה' וַיָּמָת שָׁם... בַּחֲדָשׁ הַחֲמִישִׁי בְּאַחַד לַחֲדָשׁ".

נאמר בפסוק כה: "קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אתם הר ההר"

כתב רש"י: "קח את אהרן – בדברי נחומים...".

על משה מוטל הציווי הקשה - לבשר לאהרן אחיו שהגיעה עת פטירתו ולעודדו שלא יצטער על כך.

נאמר בפסוק כו: "והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו..."

כתב רש"י: "את בגדיו – את כהונה גדולה...".

מדוע נצטוו משה להלביש את אלעזר בבגדי הכהונה במעמד זה? מדוע לא להמתין עם הדבר עד רדת משה ואלעזר מהר ההר?

כתב הרש"י הירש: "על ידי כך [לבישת בגדי כהן גדול] נתמנה אלעזר לכהן גדול במקום אהרן וכך זכה אהרן לראות לפני מותו שחיוו נמשכים בחיי בנו".

אהרן יכול להתנחם בכך על מותו - בראותו שבנו אלעזר נתמנה במקומו, וכפי שכתב רש"י (בפסוק כה): "...אמור לו: אשריך שתראה כדרך נתון לבנך...".

נאמר בפסוק כז: "ויעש משה כאשר צוה ה' ויעלו אל הר ההר לעיני כל העדה"

למרות הקושי והצער על הפרידה מאהרן אחיו הצדיק, משה מקיים מיד את ציווי ה'.

וכפי שכתב רש"י: "אף על פי שהדבר קשה לו, לא עיכב".

נבליט בפני התלמידים את נאמנותו המוחלטת של משה לדבר ה'. גם כאן, כאשר קשה למשה לבצע את ציווי ה', הוא אינו מתעכב אלא מבצעו בזריזות.

נאמר בפסוק כח: "וַיַּפְשֹׁט מֹשֶׁה אֶת אֶהֱרֹן אֶת בְּגָדָיו וַיִּלְבֹּשׂ אֹתָם אֶת אֶלְעָזָר בְּנוֹ..."

כתב הספורנו (פסוק כו): "והפשט את אהרן את בגדיו – אותם בגדים הראויים לכהן גדול יותר על כהן הדיוט. 'והלבשתם את אלעזר' – שהיה לבוש ארבעה בגדי כהן הדיוט, ובכך נשאר אהרן בארבעה בגדי כהן הדיוט..."

מבט לתלמיד

המפרשים הביאו את דברי המדרש שאהרן נתלבש בבגדי שכינה, אך אנו נסביר לתלמידים כדברי הספורנו שהבאנו, שמשה הפשיט מאהרן רק את הבגדים המיוחדים לכהן הגדול, ואהרן נשאר לבוש בבגדי כהן הדיוט.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיָּמַת אֶהָרֹן שֶׁם בְּרֵאשׁ הָהָר וַיֵּרֶד מֹשֶׁה וְאַלְעָזָר מִן הָהָר" כתב רש"י: "אמר לו: 'עלה למיטה' וְעָלָה, 'פשוט ידיך' וּפָשַׁט, 'קמוץ פיך' וּקְמוֹץ, 'עצום עיניך' ועצם..."

אהרן זכה למות ללא ייסורים. מיתתו מכונה בדברי חז"ל "מיתת נשיקה" (ביטוי מופשט שאיננו מתאים לתלמידים צעירים). מיתה זו מעידה על גדלותו המיוחדת של אהרן.

נאמר בפסוק כט: "וַיֵּרְאוּ כָּל הָעֵדָה כִּי גֹעַ אֶהָרֹן וַיִּכְפּוּ אֶת אֶהָרֹן שְׁלֹשִׁים יוֹם כֹּל בַּיִת יִשְׂרָאֵל"

כתב החזקוני: "...שראוהו למושה יורד מן ההר ובגדיו קרועים ואפר על ראשו, בוכה ואומר: אוי עליך אהרן אחי. דבר אחר: מצינו לשון ידיעה קרויה ראייה..."

וכתב הרלב"ג: "...כי כלם הבינו וראו מה שנפקד מהם במותו. כי הוא היה משתדל בחריצות בהנהגת ישראל והיה מישר אותם אל הטוב ומרחיק מהרע בתכלית מה שאפשר. ולזה בכו אותו כל בית ישראל שלושים יום."

הגמרא בתענית (ט ע"א) מונה את אהרן הכהן בין שלושת הפרנסים הטובים שעמדו לישראל וניתנו על ידם מתנות, וזו לשון הגמרא: "רבי יוסי ברבי יהודה אומר: שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן: משה ואהרן ומרים, וגי' מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן: באר וענן ומן. באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, מן בזכות משה. מתה מרים נסתלק הבאר... מת אהרן נסתלקו ענני כבוד, שנאמר: 'וישמע הכנעני מלך ערד'. מה שמועה שמע, שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה לו רשות להלחם בישראל. והיינו דכתיב: 'ויראו כל העדה כי גוע אהרן', אמר רבי אבהו: אל תקרי 'ויראו' אלא 'ויראו'."

חסרון ענני הכבוד הבליט לעיני ישראל את טובו של אהרן ודאגתו המסורה לשמרם מכל דבר רע. בזכותו זכו לליווי האלקי המופלא על ידי ענני הכבוד, וכעת משנסתלקו ענני הכבוד הרגישו בעוצמה רבה את גודל האבדה.

לאור דברי המפרשים, נסביר שישראל, בראותם את משה מתאבל על אהרן אחיו, הבינו שאהרן נפטר והתעוררו לאבל כבד עליו.

נִזְכָּר יחד עם הילדים בדמותו של אהרן, בגדלותו ובמעשיו הטובים, עליהם בכו כל בית ישראל:

- כבר בזמן השעבוד במצרים היה אהרן מנהיג את עם ישראל ומעודד אותם.
- כאשר התמנה משה למנהיגם של ישראל, שמח אהרן על גדולתו של אחיו ולא קינא, שנאמר: **"וַיִּרְאֶה וַיִּשְׂמַח בְּלִבּוֹ"** (שמות ד, יד).
- אהרן הלך עם משה בגבורה אל פרעה ואף עשה בעצמו חלק מן המכות.
- במעמד הר סיני נקרא אהרן לגשת אל ההר, קרוב יותר מכל העם.
- כשחטאו ישראל בעגל מסר אהרן את נפשו כדי להצילם מן החטא.
- כאשר מתו שני בניו קיבל אהרן את הדין באהבה, **"וַיִּדַם אֶהְרֹן"** (ויקרא י, ג), והמשיך בעבודת המשכן ובאכילת הקדשים בשמחה.
- אהרן עבד במשכן בזריזות, ביראה ובאהבה, תוך הקשבה מוחלטת לדבר ה'.
אהרן כיפר על בני ישראל בבגדי הכהונה אשר עליו, בנושאו אותם על ליבו בכל עת, בתפילותיו ובמיוחד בעבודת יום הכיפורים.
- כמה פרשיות בתורה נאמרו לאהרן מפי הגבורה, ובשאר הפרשיות אהרן היה הראשון ללמוד ממשה רבנו, כמתואר **בגמרא** (עירובין נד ע"ב): **"כיצד סדר משנה, משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פירקו..."**
- כל ימיו היה אהרן רודף אחרי השלום, כפי שנאמר במשנה **בפרקי אבות** (פ"א, מ"ב): **"הלל אומר: הוי מתלמידיו של אהרן, אוהב שלום ורודף שלום, אוהב את הבריות ומקרבן לתורה"**.

ובאבות דרבי נתן (יב, ג) מסופר:

"אוהב שלום כיצד, מלמד שיהא אדם אוהב שלום בישראל בין כל אחד ואחד, כדרך שהיה אהרן אוהב שלום בין כל אחד ואחד. שנאמר: 'תורת אמת היתה בפיהו, וְעוֹלָה לא נמצא בשפתיו, בשלום ובמישור הלך אתי, ורבים השיב מעוין' (מלאכי ב, ו).

רבי מאיר אומר: מה תלמוד לומר 'ורבים השיב מעוין'? – כשהיה אהרן מהלך בדרך, פגע בו באדם רשע, ונתן לו שלום. למחר ביקש אותו האיש לעבור עבירה. אמר: אוי לי, היאך אשא עיני אחר כך ואראה את אהרן, בושתי הימנו שנתן לי שלום. נמצא אותו האיש מונע עצמו מן העבירה.

וכן שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה, הלך אהרן וישב אצל אחד מהם. אמר לו: בני, ראה חברך מהו אומר, מטर्फ את לבו וקורע את בגדיו, אומר אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מליבו. והולך אהרן ויושב אצל האחר, ואומר לו: בני ראה חברך מהו אומר, מטर्फ את לבו וקורע את בגדיו, ואומר אוי לי היאך אשא את עיני ואראה את חברי, בושתי הימנו שאני הוא שסרחתי עליו. הוא יושב אצלו עד שמסיר קנאה מליבו.

וכשנפגשו זה בזה, גפפו ונשקו זה לזה. לכך נאמר: 'זיבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל'.

וכך כתב גם רש"י: "כל בית ישראל – האנשים והנשים, לפי שהיה אהרן רודף שלום ומטיל אהבה בין בעלי מריבה ובין איש לאשתו".

• בגמרא במסכת תענית (ט ע"א) נאמר: "רבי יוסי ברבי יהודה אומר: שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן: משה ואהרן ומרים, וג' מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן: באר וענן ומן. באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, מן בזכות משה. מתה מרים נסתלק הבאר... מת אהרן נסתלקו ענני כבוד, שנאמר: 'וישמע הכנעני מלך ערד'. מה שמועה שמע, שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד וכסבור ניתנה לו רשות להלחם בישראל. והיינו דכתיב: 'ויראו כל העדה כי נוע אהרן', אמר רבי אבהו: אל תקרי 'ויראו' אלא 'ויראו'".

לאור דברי הגמרא, נעמוד על הטובה הגדולה הנוספת לה זכו בני ישראל בזכותו של אהרן - ענני הכבוד שהגנו עליהם במדבר.

והוסיף הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 228): "אהרן סייע למשה רבנו בצד הרוחני של הנהגת העם, בעבודת הקודש, לכן במותו, התמעטה ההנהגה הניסית מצד זה והסתלקו ענני הכבוד".

עם פרידתנו מאהרן הכהן, נחזור עם התלמידים על המידות הטובות והמעשים הגדולים של אהרן, בהם נפגשנו בלימוד החומש, ונקבע בליבנו את ההערכה וההשתוקקות לגדולתו. נדגיש שלוש נקודות מרכזיות:

א. הדיבור על מידותיו הטובות ומעשיו הגדולים של אהרן מעמיק בקרבנו את הרצון להתחקות אחר אישיותו וללמוד ממידותיו ומעשיו.

ב. הלימוד אודות אהרן מלמד אותנו על גודל האבדה והצער שהיו לישראל בפטירתו.

ג. פטירתו של אהרן מציינת את סוף תקופת ההנהגה הניסית והתחלתה של ההנהגה הטבעית.

רעיונות מרכזיים בפרק כ

פטירת מרים הנביאה:

- מיתת צדיקים מכפרת - פטירת הצדיק מעוררת את עם ישראל לתשובה ובכך היא מכפרת על העם.

הגזירה שנגזרה על משה ואהרן שלא להיכנס לארץ:

- שמיעה בקול ה' - את ציווי ה' יש למלא באופן מדויק.
- הקב"ה מדקדק עם הצדיקים - ה' מעניש את הצדיקים אף על חטא קל, מכיון שלגביהם, אפילו סטייה קלה מרצון ה' גורמת לחילול השם.
- אופן קיום מצוות ה' - קיום המצוות צריך להיות מתוך אמונה, הזדהות פנימית ושמחה.

בקשת ישראל מאדום לעבור בארצם:

- מעלת השלום.
- התיחסות יפה לכל אדם - גם כאשר פונים אל אומות העולם, יש לעשות זאת בכבוד.
- זכותם של ישראל על ארץ ישראל - הזכות על ארץ ישראל נובעת משבועת ה' לאבות ומהברית שכרת עמהם.
- טבעו הרצחני של אדום - אדום יצאו למלחמה עם ישראל ללא הצדקה, כפי טבעם המוזכר בברכת יצחק לעשו: "וְעַל חֶרְבֶּךָ תִּחְיֶה" (בראשית כז, מ).
- מלחמות ישראל - על פי ה' - גם כאשר קיימת עילה מוצדקת לצאת למלחמה, המלחמה צריכה להיעשות על פי ה'. משום כך נמנעו ישראל ממלחמה נגד אדום, בשל ציווי ה'.

פטירת אהרן הכהן בהר ההר:

- מעלת הצער על צדיק שנפטר - בפטירת הצדיק, יש להצטער על הסתלקותו מאתנו ולהשתדל ללמוד מדרכיו ולהדבק בהן.

פרק כא

בפרקנו ארבעה נושאים עיקריים:

1. מלחמת הכנעני מלך ערד
2. תלונת העם ועונש הנחשים השרפים
3. המשך המסעות, ניסי נחל ארנון ושירת הבאר
4. כיבוש עבר הירדן המזרחי

מלחמת הכנעני מלך ערד (פסוקים א-ג)

הסתלקות ענני הכבוד

נאמר בפסוק א: "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֶרְדַּי יֹשֵׁב הַנֶּגֶב כִּי בא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל..."

עם ישראל מתקרב לגבול הארץ, והנה יוצא "הכנעני מלך ערד יושב הנגב" למלחמה נגדו. מזה כארבעים שנה הלכו ישראל במדבר, והעמים פחדו מפניהם פחד גדול ולא העזו להילחם בהם, כפי שנאמר בשירת הים (שמות טו, יד-טו): "שָׁמְעוּ עַמִּים יַרְגְּזוּן, חֵיל אָחוּ יִשְׁבִי פִלְשֶׁת. אִז נִבְהָלוּ אֱלֹפֵי אָדָם, אֵילֵי מוֹאָב יֶאֱחָזְמוּ רָעַד, נִמְגְוּ כָל יִשְׁבֵי כְנָעַן". גם אדום, שיצאו לקראת ישראל למלחמה, עשו זאת רק מחמת פחדם הגדול מפני ישראל, כפי שנאמר בפרשת דברים (ב, ד): "אֲתֶם עֲבָרִים בְּגִבּוֹל אֲחֵיכֶם בְּנֵי עֶשָׂו הַיִּשְׁבִּים בְּשִׁעִיר, וַיִּירָאוּ מִכֶּם..."

יראת העמים באה מידעתם שה', המשרה שכינתו בישראל, שומר ומגן עליהם ושמירה זו באה לידי ביטוי בענני הכבוד, הסוככים תמיד על ישראל, כפי שנאמר לעיל (במדבר יד, יג-יד): "וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה'... שָׁמְעוּ כִי אַתָּה ה' בְּקֶרֶב הָעָם הַזֶּה, אֲשֶׁר עֵינַי בְּעֵין נִרְאָה אֶתָּה ה' וְעַנְנְךָ עֹמֵד עֲלֵהֶם וּבְעֵמֶד עָנַן אַתָּה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבְעַמּוּד אֵשׁ לַיְלָה..."

מכיון שכך, נשאלת השאלה: כיצד העזו כעת הכנעני לצאת למלחמה נגד ישראל?
כתב רש"י: "וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי" – שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד..."

כאמור, עם פטירת אהרן נסתלקו ענני הכבוד שהקיפו את ישראל ונראה היה שהשגחת ה' סרה מישראל. הכנעני סבר שעתה יוכל להתגבר על ישראל, ולכן יצא נגדם למלחמה.

כך עולה גם מלשון הפסוק: "כִּי בא יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים", וכדברי הנצי"ב בפירושו העמק דבר:

"מלשון 'תור את הארץ'. והענין, שעד כה היו נמוגים יושבי הכנעני מישראל ולא מצאו לב ללכת למלחמה לקראתם, עד ששמעו שהולכים דרך כל כובשי ארצות ותרים את הארץ שרוצים ליכנס לה היאך יבואו אליה, ומשום הכי ביקשו מאדום וממואב רצון לעבור דרך ארצם, וכסבורים שהוא משום שאין להם כח לעבור בעל כרחם, ואם כן מצאו לב גם הם לצאת ולהקדים פניהם במלחמה..."

הליכתם של ישראל בדרך הטבע, כמנהגו של עולם, נתנה בדעתו של הכנעני שעתה אין הם מוגנים עוד בהשגחת ה', ואם כן אין צורך לפחד מהם עוד.

המזימה העמלקית

בנוסף לכך, כתב רש"י: "...ועמלק מעולם רצועת מרדות לישראל, מזומן בכל עת לפורענות. 'יֵשֶׁב הַנֶּגֶב' – זה עמלק, שנאמר: 'עמלק יושב בארץ הנגב' (במדבר יג, כט)..."

לפי דברי חז"ל המובאים ברש"י, העם שנלחם בישראל היה עמלק, המתנגד החריף ביותר לישראל, ולא אחד מעמי כנען. כשם שעמלק היה הראשון שהעז להילחם בישראל לאחר יציאת מצרים, זמן קצר לאחר קריעת ים סוף (כנאמר בפרשת בשלח), כך עתה - כאשר מתקרבים ישראל לארץ ועומדים לממש את הבטחת ה' ולהיכנס לארץ ישראל, מגיע עמלק, מזרעו של עשו, ומנסה לעמוד בדרכם של ישראל.

מדוע, אם כן, מכונה כאן עמלק "הַכְּנַעֲנִי מֶלֶךְ עֵרֶד"?

על כך כתב רש"י: "...ושינה את לשונו לדבר בלשון כנען, כדי שיהיו ישראל מתפללים להקדוש ברוך הוא לתת כנענים בידם והם אינם כנענים..."

העמלקים הכירו את כוח התפילה של ישראל וחששו מכך, לכן ניסו להטעותם ולהתחפש' לכנענים בחשבם שכך תשוב תפילת ישראל ריקם ויוכלו לגבור עליהם. ישראל חשדו בהטעיה והקפידו לנסח את תפילתם באופן כללי: "...ראו ישראל לבושיהם כלבושי עמלקים ולשונם לשון כנען, אמרו – נתפלל סתם, שנאמר: 'אם נתן תתן את העם הזה בְּיָדֵינוּ', מבלי לפרט באיזה עם מדובר.

בלימודנו נדגיש את רשעותו של עמלק, אשר מנסה בכל כוחו למנוע את הטובה של בנין עם ישראל בארצו מלבוא לעולם, ויחד עם זאת נבליט את המגמה החיובית שעם ישראל מביא לאנושות בשאיפתו המתמדת לתיקון עולם במלכות שד-י, למורת רוחו של העם העמלקי.

מבט למורה

יש לציין שמפרשים אחרים הסבירו שאכן מדובר כאן במלך ערד, ממלכי כנען אשר בעבר הירדן המערבי, ולא בעמלק. כך למשל כתב הרמב"ן: "...והנכון בעיני כי זה מלך ערד הוא יושב בנגב מעבר לירדן ימה בארץ כנען... סמוך לחברון שהיא בנגב, ושמע מרחוק בבוא בני ישראל ובא דרך האתרים אל ערבות מואב להלחם עמהם שם..."

אנו הסברנו כרש"י, אך ניתן להביא בפני התלמידים גם את הדעה החולקת.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וְיֵשֶׁב מִמֶּנּוּ שְׁבִי"

מן הפסוקים עולה שבתחילת המלחמה זכו העמלקים להצלחה מסוימת, בכך שלקחו בשבי אנשים מישראל.

וכתב רש"י: "אינה אלא שפחה אחת".

על כך כתב הרמב"ן:

"נתעוררו החכמים בזה, מפני דעתם שלא יהיו ישראל מנוצחים כלל מאויב, זולתי בעת קלקלתם... אבל בכל מלחמת מצוה לא נפקד מהם איש כל ימי משה. ולפיכך פירשו הכתוב הזה, וישב ממנו השבי שהיה בידו, והיא השפחה הזו ששבו אותה ישראל מהם... כי לא אמר וישב ממנו אנשים או נשים וטף. ועל דרך הפשט, ענין הכתוב כי לא הרג מהם הכנעני הזה שום אדם, אבל שבה מהם מעטים. וכאשר נתן השם אותו בידם השיבו את הכל ולא נפקד מהם איש".

ברור היה לחכמים שבשעה שישראל עושים רצונו של מקום, כבאותו הדור, לא יתכן שיתגבר עליהם עם אחר. לכן הם פירשו שהצלתם של העמלקים במלחמה היתה אך ורק לקיחה בשבי של שפחה אחת כדברי רש"י, או שלקחו בשבי לכל היותר מעטים מישראל כדעת הרמב"ן.

ישראל נודרים נדר ומתפללים לה'

נאמר בפסוק ב: "וַיִּדְרֶה יִשְׂרָאֵל נֶדֶר לַה' וַיֹּאמֶר, אִם נָתַן תַּתֵּן אֶת הָעַם הַזֶּה בְּיָדִי וְהִחַרְמֹתִי

אֶת עֲרִיקָתָם"

חייהם של ישראל עד כה היו אפופי ניסים, וכעת, משסרו ענני הכבוד והתמעטו החיים הניסיים, צריכים ישראל למצוא את הדרך - כיצד ניתן לנצח את עמלק בדרך הטבע.

ישראל אינם סומכים על חרבם ועל קשתם בלבד, אלא עומדים בטרם צאתם למלחמה בתפילה לפני ה', ואף נודרים נדר - להקדיש את השלל לשם ה', כפי שכתב רש"י: "אקדיש שללם לגבוה".

וכתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר: "...היה בזה כוונה מן הקב"ה ללמדם מלחמה דרך הליכות עולם והצלחה על ידי תפילה ונדר... 'בקול ישראל' - שהתפללו, לבד הנדר, ותפילה הבאה מעומק הלב נקרא קול...".

הנהגה זו למדו בני ישראל מיעקב אבינו שהתפלל לה' ונדר נדר בשעה שיצא מארץ ישראל לחרון. על כך דרשו חז"ל (בראשית רבה ע, א): "וַיִּדְרֶה יַעֲקֹב נֶדֶר לְאֹמֶר... מהו 'לאמר', לאמר לדורות כדי שיהיו נודרים בעת צרתן...".

מהנהגתם של יעקב אבינו ושל עם ישראל נלמד שבזמן צרה יש ערך גדול לתפילה מעומק הלב ולקבלת הנהגה טובה.

הניצחון על הכנעני - בשכר ההספד על הצדיק

נאמר בפסוק ג: "וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי, וַיִּחְרַם אֶתְהֶם וְאֶת עֲרִיקָהֶם

וַיִּקְרָא שֵׁם הַמָּקוֹם חֶרְמָה"

ה' שמע לתפילת ישראל ונתן בידם את העם ואז קיימו ישראל את נדרם. כתב הרלב"ג: "סמך סיפור זה המקרה לסיפור מיתת אהרן ללמדנו... שנתן ה' יתברך שכרם לישראל על ספרם אהרן בזה האופן הנפלא, ולזה נצחו הכנעני ההוא... כאילו הזהירנו התורה בזה שלא נתרשל בהספדו של צדיק".

לכאורה, פטירת אהרן היא שהביאה עלינו, כביכול, מלחמה זו, מחמת הסתלקות ענני הכבוד, אך מדברי הרלב"ג נוכל ללמוד שכאשר ישראל מספידים את הצדיק, למדים מדרכיו ודבקים בהנהגותיו - ניתן בהם הכח להתגבר על מתנגדיהם ואף למלא את החיסרון של פטירת הצדיק.

תלונת העם ועונש הנחשים השרפים (פסוקים ד-ט)

נאמר בפסוק ד: "וַיִּסְעוּ מֵהַר הָהָר דֶּרֶךְ יַם סוּף לְסַבֵּב אֶת אֶרֶץ אֲדוֹם וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם

בְּדֶרֶךְ"

רש"י מבאר את הביטוי "וַתִּקְצַר נַפְשׁ הָעָם בְּדֶרֶךְ" כך:

"...כל דבר הקשה על אדם נופל בו לשון קצור נפש, כאדם שהטורה בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר, ואין לו מקום בתוך לבו לגור שם אותו הצער... כללו של פרוש - כל לשון קצור נפש בדבר, לשון שאין יכול לסבלו הוא, שאין הדעת סובלתו".

לאחר סירובם של אדום להניח לישראל לעבור דרכם לארץ ישראל, נאלצו ישראל להקיף את ארץ אדום מצידה המזרחי ולהמשיך בדרכם צפונה - על מנת לנסות לעבור לארץ ישראל ממקום אחר. העם, שכבר היה כה קרוב לגבול הארץ וציפה להיכנס אליה במהרה, היה מאוכזב מהתארכות הדרך. כתוצאה מכך, התקשה העם לשאת עוד את טורח הדרך.

וכך כתב בעל דעת זקנים מבעלי התוספות: "...כיון שראו שחזרו לאחוריהם אל הדרך המדבר, היה קשה בעיניהם כמוות, כי היו סבורין ליכנס מיד לארץ ישראל ולאכול מתבואת הארץ ועכשיו חוזרין למקום שאין מים ומזון מצויין שם".

וכתב בהעמק דבר: "שבאו למקום הכניסה ונעשית דרך רחוקה, משום הכי היה קשה לסבול יותר מדרך רחוקה באמת...".

רש"י מוסיף ומסביר, שהעם חשש שהדרך תתארך הרבה מעבר לנדרש: "אמרו, עכשיו היינו קרובים להכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורינו, כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום, לפיכך קצרה נפשם בענין הדרך".

תלונת העם

נאמר בפסוק ה': "וַיִּדְבֹר הָעָם בְּאֵלֵהֶם וּבַמִּשָּׁה, לָמָּה הֶעֱלִיתֵנוּ מִמִּצְרַיִם לָמוֹת בְּמִדְבָּר, כִּי

אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנִפְשָׁנוּ קָצָה בְּלֶחֶם הַקָּלָקָל"

בני ישראל מעלים טענות על קושי הדרך ואריכותה במדבר - ללא לחם וללא מים. אולם למען האמת, לא היה כל מקום לתלונתם, שכן בהיותם ניזונים על ידי המן ושותים ממי הבאר לא חסרו להם מאכל ומשתה. אם כן, תלונתם ביטאה כפיות טובה כלפי החסד האלקי עימם. וכך כתב האברבנאל:

"...אמרו: 'למה העליתנו ממצרים למוות במדבר', כי אין לנו מהשיבה במדבר תכלית אחר כי אם למוות. שמא תאמר כי היא ארץ מעודנת ונשתעשע בה, אין הדבר כן. כי אפילו הדברים ההכרחיים אין לנו בה - 'אין לחם ואין מים'. ואם תאמר יש לנו המן... הנה באמת נפשנו קצה בלחם הזה... הם לא התלוננו מחוסר מים וחוסר לחם, אבל דיברו בה' ובמשה מבלי סבה, לרוע נפשם, בהיותם מְגַנְיִים המאכל המשובח שבמאכלים, שהוא המן..."

ישראל היו צריכים לזכור את טובות ה' עימם על כל צעד ושעל, וגם אם כעת חשו קושי בשל התארכות הדרך - היה עליהם לקבל קושי זה באהבה ולא להתלונן, בIODעם את אהבת ה' לישראל ודאגתו להם.

הטענה אודות המן

מה היתה טענת בני ישראל ביחס למן?

כתב רש"י: "בלחם הקלקל' - לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו 'קלוקל'. אמרו: עתיד המן הזה שיתפח במעינו, כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא?"

והרס"ג כתב: "הקלקל' - קל ביותר".

והחזקוני הסביר, שטענתם היתה שהמן "אין נותן כח לאדם".

מדברי המפרשים עולה, שדווקא מעלתו המיוחדת של המן, שנבלע באיברים ולא היתה בו פסולת, נראתה בעיני העם כחיסרון והם סברו שמדובר במאכל קל, שאינו נותן כוח לעמוד בקשיי הדרך.

וכך כתב גם האברבנאל: "נפשנו קצה בלחם הזה הקלוקל, כלומר הקל מאד בטבעו, ואנחנו עמלים וטרחנים, נצטרך אל המזון הגם והכבד, לא אל הדק והקל מאד..."

העונש והתשובה

נאמר בפסוק ו': "וַיִּשְׁלַח ה' בְּעַם אֶת הַנְּחָשִׁים הַשָּׂרְפִים וַיִּנְשָׁכוּ אֶת הָעָם וַיָּמָת עִם רַב

מִיִּשְׂרָאֵל"

כתב רש"י: "יבוא נחש שלקה על הוצאת דָּבָה ויפרע ממוציאי דָּבָה..."

בטענותיהם של ישראל לא היה ממש, ולכן עונשם מבטא את מהות חטאם, "מידה כנגד מידה". הם חטאו בלשון הרע וטענו טענות שווא ולכן עונשם ינתן על ידי בעל לשון הרע הראשון בעולם - הנחש, שפיתה את חוה בדברי לשון הרע על ה'.

הרלב"ג כתב טעם נוסף לעונש זה:

"ולפי שהיו מתרעמים על השם ית' ועל משה בזולת סיבה... שלח השם ית' בהם הנחשים השרפים, הנושכים ומזיקים בזולת שיצטרכו אל זה למחייתם. וזה, כי הבעלי חיים הטורפים משחיתים זולתם בעבור השנת טרפם, אבל הנחש לא יזון ממה שישחיתו, ולזה תהיה השחתתו זולתו מפני רוע טבעו, כי אין שום סיבה תביאהו על זה".

יש דמיון בין חטאם של ישראל לבין הכשת הנחש: כשם שישראל התלוננו בלי סיבה אמיתית ובעצם לא ציפו להשיג שום תועלת מתלונתם, כי לא היו חסרים להם לחם ומים גם במדבר, כך הנחש המכיש אינו "מרוויח" כלום מהכשתו, שכן אינו אוכל את מי שהכיש. העונש בא בדמות הנחשים השרפים, שהכשתם היא מתוך רוע לב גרידא, להורות לישראל שאין כל מקום לתלונתם, המבטאת כישלון חמור בהכרת הטובה כלפי ה'.

מבט לתלמיד

נדגיש בלימוד זה שבני ישראל היו צריכים להכיר טובה לה', גם אם חשו באותו זמן קושי וקוצר רוח ארעי. הם היו חייבים להתגבר על הקושי ולשים לב שה' אוהב אותם ודואג להם כל הזמן, וממילא גם הקושי - בודאי גם הוא לטובתם.

מבט למורה

ננצל הזדמנות זו לחזור ולהסביר לתלמידים את מידת ה' לגמול "מידה כנגד מידה". נסביר את הדבר הן מצד הצדק האלקי, שמעניש בהתאם למידת החטא ולא מעבר לכך, והן כהנהגה חינוכית הבאה ללמד את החוטא במה חטא וממילא במה עליו לעשות תשובה.

נאמר בפסוק ז': "וַיִּבֹא הָעֵם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ חָטְאנוּ כִּי דִבַּרְנוּ בְּה' וּבְךָ, הַתְּפַלֵּל אֵל ה' וַיִּסַּר מֵעֲלֵינוּ אֶת הַנֶּחֱשׁ"

ניתן להניח שכאשר הופיעו הנחשים במחנה ישראל, חשו ישראל הפתעה רבה, שכן במשך ארבעים שנות הנדודים במדבר הגנו עליהם ענני הכבוד מפני הנחשים המצויים במדבר לרוב, והנה עתה הגיעו הנחשים לתוככי המחנה והכישו אותם.

נתאר את המתרחש במחנה - בהלה, פחד, צער על המתים והרהורי תשובה בעקבות העונש. ישראל מבינים שחטאו, שבים בתשובה, מתוודים על חטאם ובאים לבקש את מחילתו של משה, באומרם: "חַטָּאנוּ כִּי דִבַּרְנוּ בְּה' וּבְךָ".

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם"

משה אינו מתעכב, אלא מתפלל מיד על העם: "וַיִּתְפַּלֵּל מֹשֶׁה בְּעַד הָעָם". וכתב רש"י: "מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול". אף שהעם חטא כלפי משה בדבריו, הוא, מתוך אהבתו הרבה אל העם, אינו מתמהמה אלא מיד מתפלל על העם שירפא מנשיכת הנחשים.

נדגיש את ענוותו הרבה של משה ואת אהבתו לעם, עד אשר גם לאחר מאורע כה קשה, בו העם מאשים את משה בהאשמות חמורות, משה אינו נעלב ואינו נוטר טינה אלא מתפלל על העם להושיעו.

נאמר בפסוק ח: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה עֲשֵׂה לְךָ שָׂרָף וְשִׂים אֹתוֹ עַל גִּם וְהָיָה כָּל הַנְּשׂוּף

וְרָאָה אֹתוֹ וְחָי"

כתב אור החיים הקדוש :

"וטעם כל המעשה... כי בעל המשפט בָּתָן שלא עשו תשובה המספקת להם, והגם שאמרו 'חטאנו כי דברנו בה' ובך', העיקר חסר והוא העזיבה... ולזה לא הוסר הנגע. לזה נתחכם הבורא ונתיעץ לתקנם על זה הדרך, כי מי שתיקן עצמו כראוי הנה הוא ניצול ולא ישכנו נחש, ומי שלא נתקן כמצטרך ישכנו נחש לעוררו בתשובה, וצוה עליו להביט אל נחש וגו' ובוה יתקן עצמו ושב ורפא לו".

מכיוון שראה הקב"ה שישראל לא שבו בתשובה שלמה, לא הסיר את הנחשים, אך ציוה על משה לעשות דמות שרף - נחש, ובכך לסייע לישראל להשלים את תשובתם.

כתב האברבנאל: "ולפי דעת חז"ל ציוה הקב"ה בזה כדי שהנשוכים יזכרו חטאם שהיה בלשון הרע... ויזכרו את ענשם וישובו אל ה' וירחמם".

תפקיד נחש הנחשת היה להזכיר לעם את מהות חטאו, על ידי דמות הנחש המזכירה בעלי לשון הרע ומעוררת לתשובה.

ההבטה בנחש הנחושת

נאמר בפסוק ט: "וַיַּעַשׂ מֹשֶׁה נָחָשׁ נְחֹשֶׁת וַיִּשְׁמְהוּ עַל הַנָּס, וְהָיָה אִם נָשָׁךְ הַנָּחָשׁ אֶת אִישׁ

וְהִבִּיט אֶל נָחָשׁ הַנְּחֹשֶׁת וְחָי"

משה העמיד את נחש הנחושת במקום גבוה - "על הנס" - מוט ארוך, וכך כל העם יכל להביט אל הנחש מכל מקום במחנה.

כתב רש"י:

"...לא היה ממהר נשוך הנחש להתרפאות אלא אם כן מביט בו בכונה. ואמרו

רבתינו: וכי נחש ממית או מחיה, אלא בזמן שהיו ישראל מסתכלין כלפי מעלה

ומשעבדין את לבם לאביהם שבשמים היו מתרפאים, ואם לאו היו נמוקים."

ההתבוננות בנחש הנחושת מתוך כוונה ומחשבה הביאה את הנשוכים לתשובה שלמה, לשעבד את ליבם לאביהם שבשמים, ומכוח תשובה זו התרפאו.

וכתב אור החיים הקדוש:

"והבטתם לנחש תרמוז... להעירם בתשובה, מה שהתרעמו למה הביאם ה' דרך

המדבר... כי ה' חפץ שעניניהם יהיו תלויות לאלקים יושב בשמים, על מחיתם ועל כל

צורכיהם... ויהיו מתרפאים כשיסתכלו כלפי מעלה לאביהם שבשמים... שה' חפץ בזה

[להביאם אל המדבר], כדי שיהיה ליבם תמיד באין הפסק קרוב לה' כבן המצפה

לשולחן אביו... ואם היה מביאם דרך ישוב לא היתה להם הדביקות בתמידות..."

לאור דברי אור החיים נבאר שבהבטה כלפי מעלה שבו ישראל בתשובה גם על טענתם מדוע

הולכים ה' דרך המדבר. עתה הבינו ישראל שהליכתם במדבר היתה לטובתם, כדי לקבוע בליבם

את הביטחון בה' ואת הידיעה שכל הטובות ממנו.

והרש"ר הירש כתב:

"נישוך הנחשים... הראה לעם את הסכנות האורבות לו במדבר על כל צעד ושעל ורק

כח הנס של ה' הרחיק אותן מעליו עד כה... עד כדי כך שלא ניחשו ולא שיערו את

קיומן. ועתה כל הנשוך יקבע בליבו את דמות הנחש... כך ירגיש תמיד בקיומן של

הסכנות שהגנת ה' מעבירה אותנו על פניהן בכל יום ובכל שעה, בלא שנהיה מודעים

להן; ונמצא שכל נשימה של חיינו תהיה מתנה חדשה של כח ה' וטובו... וזו היתה

אפוא רפואת הנשוך: יקבע בלבו את דמות הנחש וישווה אותו לנגדו תמיד – ויהיה כל

הנשוך וראה אותו וחי!"

גם מדברי הרש"ר הירש עולה כי תפקיד נחש הנחושת היה לקבוע בלב ישראל את הכרת הטוב

כלפי ריבונו של עולם על השגחתו התמידית עלינו. כאשר התרחש במדבר מאורע חריג של סכנה

בדמות הנחשים השרפים שבאו בעקבות החטא, נפקחו עיניהם של ישראל להבין עד כמה גדולה

טובת ה' ושמירתו עלינו תמיד. תפקיד נחש הנחושת היה לשמר ולהעצים הכרה ותחושה זו.

מבט לתלמיד

לאור דברי המפרשים, נדגיש את חובתנו להתבונן על המציאות בעין טובה, לזכור תמיד את החסדים שה' עושה עימנו ולהודות לו עליהם.

מבט למורה

בפירוש העמק דבר (בפסוק ה) מתבארת טענתם של ישראל בפרשה זו באופן נוסף:

"וַאִין מִים" – אף על גב שהיה הבאר הולך, כבר ביארנו שלא נתן בפעם השנית מימיו שהיו מכבר נוזלים ומתוקים, אלא היה מים גרועים ומעטים... וגם אינו הולך בשטף... וכל זה עשה הקב"ה כדי להרגילם בדברים שאין בהם נס והיו מביאים לשתייה מים מאדום ומואב והיינו שצעקו 'אין מים'. 'ונפשנו קצה בלחם הקלקל' – ...שהיה אותו הדור כמו תינוק הנגמל מחלב ומתחיל לאכול ושוב אין חלב אימו מתקבל עליו כל כך, כך מסתפקים הרבה מתבואת ארץ אדום ומואב והמן לא נתקבל שוב להמון העם".

לפי פירוש זה, מי הבאר והמן באמת לא סיפקו את צרכי העם כראוי, אך היה זה לטובתם של ישראל - להרגיל אותם לקראת המעבר להנהגת ה' בדרך הטבע שבארץ ישראל. ישראל היו צריכים להעמיק בדבר ולהתרומם להבנה שהנהגת ה' עימם מתאימה לתקופת ההתבגרות שלהם ולמעבר מחיי המדבר לחיי ארץ ישראל, ולא להתלונן על חסד ה' כלפיהם.

פירושו של הנצי"ב מבטא שוב את ייחודיותה של שנת הארבעים, כשנת מעבר בין הנהגת המדבר להנהגת ארץ ישראל, כפי שראינו קודם לכן בדברי הנצי"ב והרב צבי יהודה, וכפי שנראה בהמשך.

המשך המסעות, ניסי נחל ארנון ושירת הבאר (פסוקים י-כ)

נאמר בפסוקים י-יג: "וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּאֵבֶת. וַיִּסְעוּ מֵאֵבֶת וַיַּחֲנוּ בְּעֵי הָעֵבְרִים בְּמִדְבַר אֲשֶׁר עַל פְּנֵי מוֹאָב, מִמְזוֹרַח הַשָּׁמֶשׁ. מִשָּׁם נָסְעוּ וַיַּחֲנוּ בְּנַחַל זָרַד. מִשָּׁם נָסְעוּ וַיַּחֲנוּ מֵעֵבֶר אֲרָנוֹן אֲשֶׁר בְּמִדְבַר הַיַּצָּא מִגְּבֹל הָאֱמֹרִי, כִּי אֲרָנוֹן גְּבוּל מוֹאָב בֵּין מוֹאָב וּבֵין הָאֱמֹרִי" בני ישראל ממשיכים בדרכם. לאחר שלא התאפשר המעבר דרך ארץ אדום, אפשרות המעבר הנוחה הבאה לארץ ישראל עברה דרך ארץ מואב. ברם, גם מואב סירבו לאפשר לעם את המעבר,

כפי שמוזכר בספר שופטים (יא, יז) בדברי יפתח הגלעדי: "וְגַם אֶל מֶלֶךְ מוֹאָב שָׁלַח וְלֹא אָבָה". מלבד זאת, ה' הזהיר את ישראל שלא לכבוש את ארץ מואב, כפי שנאמר בחומש דברים (ב, ט): "וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֵל תֵּצֵר אֶת מוֹאָב וְאֵל תִּתְגַּדַּר בָּם מִלְחָמָה, כִּי לֹא אֶתֶן לָךְ מֵאֲרִצּוֹ יְרֵשָׁה כִּי לְבָנֵי לוֹט נָתַתִּי אֶת עַר יְרֵשָׁה". מכיון שכך, הקיפו ישראל את ארץ מואב ממזרח ובסיומם של מסעות אלה חנו סמוך לנחל ארנון, המהווה גבול בין האמורי ובין מואב. וכך כתב רש"י:

"הקיפו ארץ מואב כל דרומה ומזרחה, עד שבאו מעבר השני לארנון בתוך ארץ האמורי בצפונה של ארץ מואב... ושם חנו ישראל, ולא באו לגבול מואב, כי ארנון גבול מואב, והם לא נתנו להם רשות לעבור בארצם. ואף על פי שלא פירשה משה, פירשה יפתח..."

נאמר בפסוקים יד-טו: "עַל כֵּן יֹאמַר בְּסֵפֶר מִלְחָמוֹת ה', אֶת וְהַב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אֲרִנוֹן. וְאִשְׁד הַנְּחָלִים אֲשֶׁר נָטָה לְשֵׁבֶת עַר וְנִשְׁעַן לְגִבּוֹל מוֹאָב"

בפירוש פסוקים אלה והבאים אחריהם, שלשונם קשה ותמציתית, מוצאים אנו פירושים שונים. חז"ל, שדבריהם הובאו ברש"י, למדו מכאן על הניסים המופלאים שהתרחשו בנחל ארנון. בגמרא נדרשו פסוקים אלה גם בענייני דרכי לימוד התורה ומעלתה. אולם רבים ממפרשי התורה הבינו שדברי חז"ל אלה אינם באים להסביר את פשט הפסוקים אלא לבאר ולגלות בהם רבדים נוספים שאינם מבטלים את פשטי המקראות, שהרי "אין מקרא יוצא מידי פשוטו". משום כך, כדרכנו, נלמד תחילה את הפסוקים כפשוטם ואחר כך ניגש ללמוד את דברי חז"ל.

הרמב"ן - כיבוש ארץ מואב על ידי האמורי

כתב הרמב"ן:

"ודרך הפשט... שהיו בדורות ההם אנשים חכמים כותבים ספר המלחמות הגדולות... והנצחונות המופלאים בעיניהם מיחסים המלחמות ההם לה'... והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאה בעיניהם... ושם עיר אחת מן הערים שהיו למואב והב... והנה כאשר לכד סיחון ערי מואב כתבו המושלים בספר שקראו מלחמות ה': את זהב בסופה'... – הכל השמיד ה' בסופה ובסערה, כי בא עליהם סיחון פתאום... וכן אמרו (להלן פסוק כח): 'כי אש יצאה מחשבון, להבה מקרית סיחון וגו''. והנה הכתוב מביא ראיה מספר המלחמות כי ארנון הוא גבול מואב ואסור לישראל, והנחלים וכל האשדות עד ארנון מותרין להם, כי סיחון לקח ממלך מואב כל ארצו עד ארנון, ולא ארנון בכלל, ונשאר ארנון למואב..."

לפי הרמב"ן, בפסוקים אלה באה התורה ללמדנו כיצד הותר לבני ישראל לכבוש חלק מארץ מואב. כפי שראינו קודם לכן, נאסר על ישראל להילחם עם מואב, ואם כן כיצד אנו מוצאים שישראל כבשו חלקים של ארץ מואב? התשובה לכך היא שעוד לפני כיבוש ישראל, נלחם סיחון מלך

האמורי במואב וכבש מארצם עד נחל ארנון, ואת חלק זה הותר לישראל לכבוש, שכן לא ממואב כבשוהו אלא מהאמורי. וכך נאמר בגמרא (חולין ס ע"ב): "עמוון ומואב טיהרו בסיחון" - ארצות עמוון ומואב שנכבשו על ידי סיחון הותרו לישראל. ואכן, כפי שממשיך הרמב"ן, נחלת בני ראובן ובני גד בעבר הירדן המזרחי היתה עד נחל ארנון ולא מעבר לו. אם כן, לפי הרמב"ן, פסוקים י"ד-ט"ו מונים את המקומות שכבש סיחון מלך האמורי ממואב, ואלה המקומות שהותרו בכיבוש לישראל.

נאמר בפסוק טז: "וּמִשָּׁם בְּאֶרֶה, הוּא הַבְּאֵר אֲשֶׁר אָמַר ה' לְמֹשֶׁה אֲסֹף אֶת הָעָם וְאֶתְנָה לָהֶם מַיִם"

כתב הרמב"ן: "יחזור למעלה (פסוק יד), לומר כי חנו מעבר ארנון ומשם נסעו והקיפו בארה, כי לא נכנסו בארנון וממנו והלאה כי הוא גבול מואב הנשאר. וקורא בכאן שם המקום על שם הנס..."

לפי פירוש זה, בפסוק ט"ז נמשכת רשימת המסעות הכתובה בפסוקים י"ג-י"ז. בפסוק זה מדגישה התורה שלאחר חנייתם בנחל ארנון לא המשיכו בני ישראל ונכנסו לארץ מואב אלא התרחקו ממנה, מחמת ציווי ה', ונסעו לבאר - למקום בו נעשה הנס בבאר, שעלתה ונתנה מים לישראל.

רש"י - ניסי נחל ארנון

רש"י מבאר את פסוקים י"ד-ט"ו כך:

"על חניה זו ונסים שנעשו בה 'יאמר בספר מלחמות ה' - כשמספרים נסים שנעשו לאבותינו יספרו 'את וְהַב בְּסוּפָה וְאֶת הַנְּחָלִים אֶרְנוּן... כשם שמספרים בנסי ים סוף, כך יש לספר בנסי נחלי ארנון, שאף כאן נעשו נסים גדולים. ומה הם הנסים, 'אֲשֶׁר הַנְּחָלִים... - שפך הנחלים שנשפך שם דם אמוריים שהיו נחבאים שם. לפי שהיו ההרים גבוהים והנחל עמוק וקצר [צר] וההרים סמוכים זה לזה, אדם עומד על ההר מזה ומדבר עם חברו בהר מזה, והדרך עובר תוך הנחל. אמרו אמוריים, כשיכנסו ישראל לתוך הנחל לעבור, נצא מן המערות בהרים שלמעלה מהם ונהרגם בחיצים ואבני בליסטראות. והיו אותן הנקעים [בקעים] בהר של צד מואב, ובהר של צד אמוריים היו כנגד אותן נקעים כמין קרנות ושדים בולטין לחוץ. כיון שבאו ישראל לעבור, נודעו על ההר של ארץ ישראל כשפחה היוצאת להקביל פני גברתה, ונתקרב לצד הר של מואב, ונכנסו אותן השדים לתוך אותן נקעים והרגום. וזהו 'אֲשֶׁר נָטָה לְשִׁבְתָּ עָר', שההר נטה ממקומו ונתקרב לצד גבול מואב ונדבק בו, וזהו 'וְנִשְׁעַן לְגִבּוֹל מוֹאָב'. 'וּמִשָּׁם בְּאֶרֶה, משם בא האשד אל הבאר. כיצד, אמר הקדוש ברוך הוא מי מודיע לבני הנסים הללו... לאחר שעברו חזרו ההרים למקומם והבאר ירדה לתוך הנחל

והעלתה משם דם ההרוגים וזרועות ואיברים ומוליכתן סביב המחנה וישראל, ראו
ואמרו שירה".

לפי דברי חז"ל שהובאו ברש"י נרמז בפסוקים אלה הנס הגדול שאירע לאבותינו בעברם מעל נחל
ארנון.

לפי פירושו יש להסביר את הפסוקים כך: "עַל כֵּן יֹאמֶר בְּסֵפֶר מִלְחַמַּת ה'" - כאשר באים לספר
את ניסי ה', "אֵת וְהֵב בְּסוּפָה" - כשם שמספרים על הניסים שנתן (יהב-והב) לנו ה' בים סוף, "וְאֵת
הַנְּחָלִים אֲרָנוֹן" - כך יש לספר את ניסי הנחלים בארנון. ומה הם אותם ניסים? - "וְאִשְׁד הַנְּחָלִים" -
שפך נחלי הדם של האויבים, "אֲשֶׁר נָטָה לְשֵׁבֶת עַר וְנִשְׁעַן לְגִבּוֹל מוֹאָב" - שמתו מחמת שההר נטה
וזז ממקומו ונשען והתקרב לכיוון העיר המואבית ער.

מבט לתלמיד

בלימוד פירוש רש"י נדגיש ונתאר את רגשות ההודאה והשמחה של ישראל
כאשר הבינו את גודל הנס שנעשה להם, אף שקודם לכן לא ידעו כלל באיזו
סכנה גדולה היו.

ניתן לראות בהודאתם כאן, מעין חזרה בתשובה של הכרת הטוב כלפי ה',
לאחר חטא כפיות הטובה עליו למדנו בפרשיה הקודמת.
בלימוד דברי רש"י נקצר בתיאור נחלי הדם והאיברים שראו בני ישראל.

שירת הבאר

נאמר בפסוק יז: "אִזּוּ יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֵת הַשִּׁירָה הַזֹּאת..."

עם ישראל מתעורר לשיר, להודות ולהלל לה' על אודות באר המים.

מדוע דווקא כעת שרים ישראל שירה זו?

נאמר במדרש (במדבר רבה יט, כה):

"...השירה הזאת נאמרה בסוף ארבעים שנה, והבאר נתנה להם מתחלת ארבעים. ומה

ראה לכתב כאן, הענין הזה נדרש למעלה הימנו: 'על כן יאמר בספר מלחמת ה' את

והב', שעשה להם הקדוש ברוך הוא אותות ונסים בנחלי ארנון כנסים שעשה להם בים

סוף... ומנין שהבאר הודיע בהן, שנאמר: 'ואשד הנחלים, ומשם בארה', וכי משם

היתה, והלא מתחילת ארבעים שנה היתה עמהם, אלא שירדה לפרסם את הנסים, והיו

ישראל עומדים על הנחלים ואומרים לה: 'עלי באר ענו לה', ואמרו שירה עליהם".

לפי המדרש (אותו הביא גם רש"י), לאחר התרחשות הניסים בנחל ארנון, שאותם גילתה לישראל

הבאר, התעוררו בני ישראל להודות על באר המים שליוותה אותם בכל ארבעים שנות הליכתם
במדבר.

ובפירוש דעת זקנים כתב: "אז, כְּשֶׁנִּתֵּן לָהֶם הַבָּאֵר, יִשְׁרַח יִשְׂרָאֵל מִתּוֹךְ שִׂמְחָה, שֶׁהֵיוּ סְבוּרִים לְמוֹת שֵׁם הֵם וּמִקְנִיָּהֶם בְּצִמָּא..."

לפי פירוש זה, הבאר אמנם ליוותה את ישראל במשך כל שנותיהם במדבר, אך לאחר שנעלמה בעקבות פטירת מרים וחזרה בדרך נס, התעוררו ישראל להודות לה' על טובה זו.

ישיר ישראל

לעומת שירת הים, הפותחת במילים "אֵז יִשְׁרַח מִשָּׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות טו, א), בשירה זו בולטת היעדרותו של משה רבנו. מדוע נעלם שמו בשירה זו? נאמר בילקוט שמעוני (רמז תשסד):

"...בשעה שעמדו ישראל לומר שירת הים, לא הניחין משה שיאמרו לעצמן, אלא כשם שרבו של אדם אומר עימו פרשתו כשהוא נער, כך אמר משה עמהם, שנאמר: 'אז ישיר משה ובני ישראל', כנער העונה אחר רבו. לאחר ארבעים שנה עמדו על פרקן, התחילו אומרים שירת הבאר לעצמן, שנאמר: 'אז ישיר ישראל...'".

לפי המדרש, בשעת שירת הים היו ישראל משולים לילד קטן, אשר אינו מסוגל להביע את דבריו באופן עצמאי. אולם ישראל העומדים כעת על מפתן הכניסה לארץ, הגיעו למדרגה בה יכולים הם לומר את השירה בעצמם, ללא סיועו של משה רבנו. ביציאת מצרים, מעלת בטחונם של ישראל ואמונתם בה' היתה פחותה יותר, הם היו בתחילת הדרך והיו זקוקים להדרכת משה רבנו על מנת לבטא שירה נבואית מתוך הלל והודיה. לאחר ארבעים שנה במדבר, בהן זכו למתן תורה, השראת שכילה, וניסי המן הבאר וענני הכבוד, התעלו ישראל מעלה אחר מעלה עד שיכלו לשיר ולהודות גם ללא הדרכתו של משה.

מבט לתלמיד

כפי שלמדנו מתחילת הפרשה, שנת הארבעים מהווה שנת מעבר בין הנהגת המדבר להנהגת ארץ ישראל. עם ישראל נפרד כבר ממנהיגיו הדגולים אהרן ומרים וכעת הולך ועומד על רגליו ומביע את דברי שירתו - גם ללא מנהיגו, משה רבנו. דומה הדבר לנער בגיל ההתבגרות, אשר הולך ומשתחרר מן התלות בהוריו ומחנכיו - אשר אינם מצטערים בהתפתחות זו אלא שמחים בה ואף מעודדים אותה.

נאמר בהמשך הפסוק: "עֲלֵי בָּאֵר עָנּוּ לָהּ"

תרגום יונתן: "סֻקֵי בֵּירָא סֻקֵי בֵּירָא הוּוּן מְזַמְרִין לָהּ וְהִיא סִלְקָא" - 'עלי באר עלי באר' היו שרים לה, והיא היתה עולה.

בפירוש הכתב והקבלה נאמר: "...ענו לה עלי באר, כלומר אין לכם לעשות דבר אלא לענות ולדבר אל הבאר ולומר אליה עלי באר, כי כדברכם אליה תעלה הבאר לתוך הסלע ותתן מימיה".

וכתב עוד הרש"ר הירש: "...תחילת יצירתה היא ברוח, ולפיכך היא שומעת לקול המעוררים אותה".

והספורנו כתב: "...בהיות שאותו הבאר עלה עמם אל עבר ארנון הגבוה... ראו שהאל ית' נתן כח באותם המים לעלות ובכך התחילו שירתם ואמרו 'עלי באר'... שאותם המים... היו בלתי טבעיים... שלא היה בהם טבע שאר המים... ולכן עלו עמם אל מקום גבוה ממקום מקורם...".

בני ישראל משבחים את ה' ומודים על ניסי הבאר, שאינה ככל באר טבעית. בעוד שדרכם של מים לזרום במורד ולהימשך כלפי מטה, מי הבאר היו עולים מעלה ונובעים לקול קריאתם ושירתם של ישראל ומשקים אותם, וכן היו מלווים את ישראל בדרכם ומתהלכים איתם ואף עולים על גבי ההרים בניגוד לכוח המשיכה - כפי שמתואר בהמשך השירה.

השירה ממשיכה ומתארת את ניסי הבאר.

נאמר בפסוק יח: "בָּאֵר חֲפְרוּהָ שָׁרִים, כְּרוּהָ נְדִיבֵי הָעַם בְּמַחֲקָק בְּמִשְׁעֲנֹתָם"

כתב רש"י: "בָּאֵר חֲפְרוּהָ - זאת היא הבאר אשר חפרוה. שָׁרִים - מושה ואהרן. בְּמִשְׁעֲנֹתָם - במטה".

ובעל הכתב והקבלה כתב: "מדרך העולם שהעבדים יחפרו בארות מים כי היא עבודה קשה... וכן החפירה תהיה בכלי ברזל ובמקבות... לא כן הבאר אשר נתן ה' לנו, לא חלו בה ידיים כי אם מושה ואהרן צוו עליו שיתן מימיו... במטה האלקים ובמשענת אשר בידם...".

כלומר, ההדגשה כאן היא שגם חפירת הבאר לא נעשתה כפי שִׁנְכָרִית כל באר אחרת אלא נעשתה בדרך נס, בציווי גדולי ישראל ומכוח גדלותם ותורתם.

נאמר בהמשך הפסוק: "וּמַמְדָּבָר מִתְנָה"

כתב רש"י: "וּמַמְדָּבָר' נתנה להם".

בפירוש דעת זקנים כתב: "השיבות גדולה היה באותו הבאר כי ממדבר, שהוא מקום צמאון, היה להם למוצא מים".

והנצי"ב בפירושו העמק דבר כתב: "מאז ניתנה במדבר נעשית מתנה קבוע לטבע קיים".

הניסיות של הבאר התבטאה הן בכך שהופיעה במדבר היבש, מקום בו אין מים בדרך הטבע, והן בקביעות הליכתה עמנו במשך כל שנות נדודינו.

נאמר בפסוקים יט-כ: "וּמִמֵּתְנָה נַחְלִיאֵל וּמִנַּחְלִיאֵל בְּמוֹת. וּמִבְּמוֹת הַגִּיאֵל אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה

מוֹאָב רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְנִשְׁקָפָה עַל פְּנֵי הַיְשִׁימֹן"

כתב הרשב"ם: "לפי הפשט כל אלו שמות מקומות של נסיעה וחניה".

ואכן רוב המפרשים פירשו פסוקים אלה כמתארים את נתיב הליכה של הבאר, יחד עם ישראל. רש"י כתב: "בתרגומו" - כתרגום אונקלוס: "וּמְדַאֲתֵיהִיבַת לְהוֹן נְחֵתָא עִמָּהוֹן לְנַחֲלֵיא וּמְנַחֲלֵיא סְלָקָא עִמָּהוֹן לְרִמְתָּא". כלומר: משניתנה להם, ירדה עמהם לנחלים, ומן הנחלים עלתה עמהם לרמה. באר ניסית זו התהלכה עם ישראל ללא תלות בתוואי הדרך ועלתה וירדה עמהם בהרים ובגאיות, כפי שראינו כבר בדברי הספורנו.

וכתב עוד רש"י: "וּמְבָמוֹת הַנְּיָא אֲשֶׁר בְּשָׂדֵה מוֹאָב - כִּי שֵׁם מֹת מֹשֶׁה וְשֵׁם בַּטְלָה הַבָּאָר וְכוּ'. רֹאשׁ הַפְּסָקָה - כִּתְרֵגוֹמוֹ 'רִישׁ רִמְתָּא'. וְנִשְׁקָפָה - אוֹתָהּ הַפְּסָקָה עַל פְּנֵי הַמְּקוֹם שֶׁשְׁמוֹ יְשִׁימוֹן, וְהוּא לְשׁוֹן מְדַבֵּר שֶׁהוּא שִׁמְשׁ".

לפי רש"י, סיום השירה מתאר את המקום בו תיגנז הבאר לנצח - ערבות מואב, שם ימות משה בראש הר נבו הנשקף מן המדבר. לסיכום השירה נוכל לומר, שהשירה מגלה את מעלתם של ישראל אחרי ארבעים שנות הליכה במדבר. כעת מסוגלים ישראל לשיר לפני ה' ולהודות על כל טובו גם בלי סיועו של משה רבנו. עם ישראל מביט לאחור על שנות נדודיו במדבר ומגלה כמה חשובות היו עבורו אותן שנים שבנו בקרבו בנין אדיר של אמונה, ביטחון וגבורה, "הַמּוֹלִיכֶךָ בְּמִדְבַּר הַגָּדֹל וְהַנּוֹרָא... לְמַעַן עֲנִתְּךָ וְלְמַעַן נִסְתְּךָ לְהִיטִיבְךָ בְּאַחֲרִיתְךָ" (דברים ח, טו-טז).

כיבוש עבר הירדן המזרחי (פסוקים כא-לה)

הפסוקים האחרונים בפרשתנו עוסקים בכיבוש ארצות סיחון ועוג - עבר הירדן המזרחי. בדרכנו כבר עברנו, אמנם, שתי מלחמות נגד עמלק - בשנה הראשונה לצאתנו ממצרים ובשנת הארבעים, במלחמת "הכנעני מלך ערד". אולם מלחמות אלו שלפנינו שונות הן בהיותן מלחמות לכיבוש עבר הירדן המזרחי, שהוא מגבולות ארץ ישראל. וכך כתב הרצ"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 250): "מתקרבים לנבול המדבר, מתוך כך נפגשים במלחמות. מלחמות סיחון ועוג הן האתחלתא של כיבוש ארץ ישראל. גם עבר הירדן הוא חלק מארץ ישראל...".

ובהמשך (עמ' 257) כתב: "אלה הם תרגילים מלחמתיים המשמשים הכנה לכיבוש הארץ...". עידן חדש נפתח במלחמה זו - עידן של כיבוש ארץ ישראל, לקראת קיום היעוד הגדול של הכניסה לעיקרה של ארץ ישראל - עבר הירדן המערבי.

מלחמת סיחון מלך האמורי

נאמר בפסוק כב: "אֶעֱבְרָה בְּאַרְצֶךָ, לֹא נֹטָה בְּשָׂדֶה וּבְכֶרֶם, לֹא נִשְׁתָּה מִי בָּאָר, בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ נֵלֶךְ עַד אֲשֶׁר נַעֲבֹר גְּבֻלְךָ"

ישראל פונים אל סיחון מלך האמורי ומציעים לו להימנע ממלחמה ולאפשר להם לעבור דרך ארצו אל עבר הירדן המערבי.

בפרשת דברים מוסיף משה רבנו על המסופר כאן, וכך נכתב שם: "וַיִּדְבֹר ה' אֵלַי לֵאמֹר... רְאֵה נָתַתִּי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבֹן הָאֲמֹרִי וְאֶת אֶרְצוֹ, הִחַל רֶשֶׁת וְהִתְגַּר בּוֹ מִלְחָמָה... וְאֶשְׁלַח מִלְאָכִים מִמִּדְבַר קְדְמוֹת אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ חֶשְׁבֹן דְּבַרִי שְׁלוֹם לֵאמֹר. אֶעֱבְרָה בְּאֶרְצְךָ, בְּדֶרֶךְ בְּדֶרֶךְ אֵלֶיךָ, לֹא אָסוּר יָמִין וּשְׂמֹאל...".

למדים אנו שעוד בטרם שלח משה את השליחים אל סיחון ובפיהם דברי שלום, נצטווה משה להילחם בסיחון: "הִחַל רֶשֶׁת וְהִתְגַּר בּוֹ מִלְחָמָה".

כתב על כך רש"י בפרשתנו: "אף על פי שלא נצטוו לפתוח להם בשלום, ביקשו מהם שלום".
נאמר על כך במדרש (במדבר רבה יט, כז):

"...סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו, ולא קפדה התורה לרדף אחר המצוות..."

אבל השלום, בקש שלום במקומך, ורדפהו במקום אחר. וכן עשו ישראל, אף על פי שאמר להם הקדוש ברוך הוא 'החל רש ותתגר בו מלחמה', רדפו את השלום".

ובהמשך שם:

"אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי: כל מה שגזר משה הסכים הקדוש ברוך הוא עמו... הקדוש ברוך הוא אמר לו שילחם עם סיחון, שנאמר: 'והתגר בו מלחמה', והוא לא עשה כן, אלא: 'ואשלח מלאכים וגו'', אמר לו הקדוש ברוך הוא, כך אמרתי לך להלחם עמו, ואתה פתחת בשלום, חייך שאני מקים גזרתך, כל מלחמה שיהו הולכים לא יהו פותחים אלא בשלום, שנאמר: 'כי תקרב אל עיר וגו'".

מבט לתלמיד

מפרשה זו למדים אנו עד כמה "גדול השלום". על אף הציווי להילחם עם סיחון ולכבוש את ארצו, פנה אליו משה בדברי שלום לאפשר לנו לעבור בארצו ללא מלחמה. הפנייה לשלום כשלעצמה, כשהיא מונעת משיקולים טהורים, אינה נובעת מחולשה אלא ממגמת התורה להשלים את המציאות כולה.
כפי שנלמד בהמשך, לאחר שדחה סיחון את פניית ישראל לשלום, נלחמו עמו ישראל ללא מורא ואף ניצחוהו ניצחון מוחץ.

טעם נוסף לפנייתנו של משה לסיחון מובא בפירוש העמק דבר:

"לא אמרו 'אעברה נא' כמו במלך אדום, שלא באו בבקשה אלא בדרך הודעה, שמוכרחים לכך, והודיעוהו משום שאם היה רוצה לא נלחמו עמו, שלא היה רצון משה לכבוש ארץ עבר הירדן תחלה..."

משה לא רצה להתחיל את כיבוש ארץ ישראל בעבר הירדן המזרחי, אלא רצה לכבוש תחילה את עבר הירדן המערבי, שהוא העיקרי החשוב והמקודש יותר, ורק אחר כך תכנן לכבוש את עבר הירדן המזרחי. לכן פנה אל סיחון במטרה לעבור בארצו בדרכי שלום, לעת עתה. אולם לאור סירובו של סיחון לא התאפשר הדבר וישראל כבשו בתחילה את ארצו ואת ארץ עוג מלך הבשן.

נאמר בפסוק כג: "וְלֹא נָתַן סִיחֹן אֶת יִשְׂרָאֵל עֶבֶר בְּגִבְלוֹ..."

כתב רש"י: "וְלֹא נָתַן סִיחֹן וְגו' – לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס, שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות. כיון שאמרו לו ישראל אעברה בארצך, אמר להם – כל עצמי איני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך?!"

לאור דברי רש"י מובן מדוע כה התעקש סיחון להילחם בישראל ולא הסכים לאפשר להם לעבור בארצו - מפני שלרוב כוחו סמכו עליו הכנענים יושבי עבר הירדן המערבי שיגן עליהם מפני ישראל ואף שילמו לו עבור זאת.

מלחמתו של סיחון בישראל לא פוּנְנָה, אם כן, רק להציל את ארצו מידי ישראל אלא מגמתו הברורה היתה למנוע אותם מלממש את ציווי ה' והבטחתו לנחול את ארץ ישראל. לכן, כשעמדו ישראל בשערי הארץ, התחזק ועמד כנגדם.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וַיֵּאָסֶף סִיחֹן אֶת כָּל עַמּוֹ וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל הַמְדַבְּרָה וַיָּבֵא

יְהִצְהָ וַיִּלְחֶם בְּיִשְׂרָאֵל"

כתב רש"י:

"וַיֵּצֵא לְקִרְאֵת יִשְׂרָאֵל – אילו היתה חשבון מלאה יתושין, אין כל בריה יכולה לכבשה, ואם היה סיחון בכפר הלש, אין כל אדם יכול לכבשו, וכל שכן שהיה בחשבון. אמר הקדוש ברוך הוא – מה אני מטריח על בְּנֵי כָל זֹאת, לצור על כל עיר ועיר, נתן בלב כל אנשי המלחמה לצאת מן העיירות ונתקבצו כולם למקום אחד ושם נפלו, ומשם הלכו ישראל אל הערים ואין עומד לנגדם כי אין שם אלא נשים ומף".

מדברי רש"י למדים אנו על גודל הנס שהתחולל בניצחונם של ישראל על סיחון. בדרך הטבע לא היה ביכולתו של אף עם לגבור על סיחון, אך הקב"ה היה בעזרם של ישראל ואף נתן בליבם של סיחון ועמו לצאת מהעיר חשבון ומשאר עריהם לקראת ישראל ולהתקבץ יחד למלחמה - ובכך הקל על ישראל את הניצחון.

נאמר בפסוק כד: "וַיִּבְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חָרָב וַיִּירֶשׁ אֶת אֲרָצוֹ..."

למרות חוזקם של סיחון - של עמו ושל ארצו - גברו ישראל וכבשו את ארץ האמורי מידם.

במלחמה זו לא מוזכר שהתרחשו ניסים גלויים אשר סייעו ביד ישראל לגבור על האמורי, אולם יד ה' הפועלת בסתר המציאות ניכרה בה - הן בעצם הניצחון

הפלאי של ישראל על סיחון ועמו החזקים והן בעצה שנתן ה' בלב סיחון לצאת עם כל עמו לקראת ישראל ובכך להקל, למעשה, על ניצחונם. מהלך מלחמה זו, שהתנהלה בדרך הטבע, גם הוא מתאים להנהגת ארץ ישראל, אשר מתחילה להופיע בישראל בשנת הארבעים.

נאמר בהמשך הפסוק: "...מֵאַרְנֵן עַד יַבֶּק עַד בְּנֵי עַמּוֹן, כִּי עַז גְּבוּל בְּנֵי עַמּוֹן"

ישראל כבשו את ארץ האמורי מנחל ארנון בדרום עד נהר היבוק בצפון, ובצד מזרח - עד גבול בני עמון, אולם לא עברו את הגבול וכבשו גם מארץ בני עמון. מדוע? כתב רש"י: "כי עז גבול בני עמון - ומהו חוזקו, התראתו של הקדוש ברוך הוא, שאמר להם: 'אַל תִּצְרְם'". מבחינה צבאית היה ביכולתם של ישראל לכבוש גם את ארץ בני עמון, אולם בשל ציווי ה' נמנעו מלכבוש את ארצות עמון ומואב, כפי שנאמר בפרשת דברים: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהֵי אֵל תִּצֵר אֶת מוֹאָב וְאֵל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה כִּי לֹא אֶתֶן לָךְ מֵאַרְצוֹ יִרְשָׁה, כִּי לִבְנֵי לוֹט נָתַתִּי אֶת עַר יִרְשָׁה" (ב, ט); "וְקִרְבַּת מוֹל בְּנֵי עַמּוֹן, אֵל תִּצְרָם וְאֵל תִּתְגַּר בָּם, כִּי לֹא אֶתֶן מֵאַרְץ בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יִרְשָׁה, כִּי לִבְנֵי לוֹט נָתַתִּיהָ יִרְשָׁה" (ב, יט).

"עמון ומואב טיהרו בסיחון"

על אף הציווי להימנע מכיבוש ארצות עמון ומואב, בכל זאת הגיע חלק מארצות אלו לידיהם של ישראל. הכיצד? כפי שראינו בפרוש הרמב"ן לפסוקים י"ד-ט"ו לעיל וכפי שנראה בהמשך הפסוקים, לפני שנלחמו ישראל בסיחון, נלחם סיחון בעמון ובמואב וכבש חלק מארצם. האיסור לכבוש את ארצות בני לוט - עמון ומואב - לא כלל את החלק שכבשו כבר סיחון. על כך אומרת הגמרא במסכת חולין (ס ע"ב): "עמון ומואב טיהרו בסיחון", דהיינו - אותו חלק מארצות עמון ומואב שכבר כבש מהם סיחון, הותר לישראל על ידי כיבושו ולא נכלל באיסור. בפסוקים הבאים עומדת התורה על ענין זה באריכות.

נאמר בפסוק כו: "כִּי חֶשְׁבוֹן עִיר סִיחֹן מִלֶּךְ הָאֱמֹרִי הִיא, וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרִאשׁוֹן

וַיִּקַּח אֶת כָּל אֶרְצוֹ מִיַּד עַד אֲרָנֵן"

מדוע נכתב בתורה פרט היסטורי זה, שסיחון כבש ממלך מואב את ארצו עד ארנון? וכי באה התורה ללמדנו את ההיסטוריה של ארץ האמורי? כתב רש"י: "למה הוצרך להכתב, לפי שנאמר: 'אַל תִּצֵר אֶת מוֹאָב, וְחֶשְׁבוֹן מִשְׁל מוֹאָב הִי תָהּ, כְּתֹב לָנוּ שִׁסִּיחוֹן לְקַחָהּ מֵהֶם וְעַל יָדוֹ טָהַרָה לְיִשְׂרָאֵל'".

רש"י עונה שהתורה באה ללמדנו כאן מדוע הותר לישראל לכבוש את אותם מקומות השייכים לארץ מואב, וזאת מפני שסיחון הקדים וכבש כבר מקומות אלה זמן רב קודם לכן, ולכן הופקע חבל ארץ זה מכלל האיסור הכולל את ארצות עמון ומואב, כפי שכתבנו לעיל.

בפירוש **שבטי י-ה** לרבי משה דוד וואלי, תלמיד חבר של הרמח"ל, מבואר שסיחון כבש את ארץ עמון ומואב כדי שישראל יזכו בה:

"...הרשעים הללו היו חושבים לפעול למענם שיתקיים בידם מה שנמלו מיד מואב, ולא

היו אלא אמצעיים וכלים בידו יתברך, כגרון ביד החוצב בו, כדי להנהיל לבסוף את

הכל לישראל, כענין שנאמר: **וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֻמִּים יִירָשׁוּ**."

הרצ"ה מציין בשיחותיו (במדבר עמ' 231) כי גם בעניין זה בולטת השגחת ה' בתהליכים ההיסטוריים האנושיים:

"ההנהגה האלקית שבטבע, מודגשת אצל סיחון, עליו נאמר: **כִּי חִשְׁבֹן עִיר סִיחֹן מְלֶךְ**

הָאֱמֹרִי הָיָא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב הָרֵאשֹׁן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֲרָצוֹ מִיָּדוֹ עַד אֲרָנָן... כי כל

המלחמות, גם של גוים בינם לבין עצמם, הינן מכוונות על פי ה', **'איש מלחמה' ו'בעל**

מלחמות' הבורא אורו של משיח."

יד ה' המנהיגה את העולם ואת ההיסטוריה, פועלת ומסובבת מאורעות עבור עם ישראל והשלמת מגמתם ותכליתם בעולם, גם כאשר נראה שהמאורעות מתרחשים מחמת אינטרסים אחרים וישראל כלל אינם קשורים אליהם.

וכדברי **מרן הרב קוק בספר אורות (ישראל ותחיתו יג)**: "...כל הטבע כולו המתגלה

בכל תפקידיו, בעולם ובאדם... בדאגות החיים היומיים ובהתגדרות הלאומים והממלכות,

בעליותיהם וירידותיהם, בנכלי הפוליטיקה, בשיגעונות המשתגעים, בערמת הערומים

ובישרת לבב הישרים, בחכמת החכמים, בבינת הנבונים, בגבורת הגיבורים וברוח החלש

של החלשים, בכל, רק יד האורה העליונה, אור חכמת כל עולמים, רוח ה' נשמת חיי

העולם היא מופיעה..."

"שירת המושלים"

נאמר **בפסוק כז**: **"עַל כֵּן יֹאמְרוּ הַמְּשָׁלִים בְּאוֹ חֶשְׁבֹן, תִּבְנֶה וְתִכְוֶנֶן עִיר סִיחֹן"**

בביאור דברי המושלים נאמרו פירושים שונים בכיוונים שונים. אנו נסביר פסוקים אלה בלשונונו

על פי פירוש רש"י, המבאר ש"שירת המושלים" כולה באה לתאר את נצחונו של סיחון על מואב.

במדרש תנחומא (חקת כד) דרשו:

"עַל בֵּן יִאמְרוּ הַמּוֹשְׁלִים, זֶה בִלְעָם וַאֲבִיו, שֶשְׂכַרְן סִיחּוֹן לִקְלָל אֶת מוֹאָב. וְהֵם אָמְרוּ:
'תִּבְנֶה וְתִכְוֶינָה עִיר סִיחּוֹן. כִּי אִישׁ יֵצֵא מִחֶשְׁבֹן אֶכְלֶה עָר מוֹאָב, שֶקִלְלוּ אֶת מוֹאָב
שִׁימְקְרוּ בִידוֹ...".

המושלים, בלעם ובעור, קיללו את המואבים ויעצו לסיחון ללכת לכבוש את חשבון, אשר תבנה ותתחזק מעתה להיקרא עירו של סיחון.
וכתב בפירוש בכור שור: "ולהודיע חשיבותם של ישראל שנתן הקב"ה מלך גדול וגיבור בידם, מונה והולך חשיבותו של סיחון". התורה האריכה והביאה בפסוקים שלפנינו את דברי "המושלים" - בלעם ובעור אביו, אשר סייעו בידו של סיחון בכיבוש ערי מואב, בכדי להבליט את הנס שבכיבוש חשבון על ידי ישראל - שעם כל גבורתו וכוחו של סיחון, לא נזקקו למושלים ומכשפים במלחמתם אלא גברו על סיחון ברצון ה' בלבד.
ובעל צרור המור כתב:

"הזכיר הנסים שעשה השם עם ישראל במפלת סיחון ועוג, עד שבוה נמס לבב הנשואים כמים... ולכן האריך בענין המושלים, להראות גבורות ישראל, כי סיחון עם כל גבורתו לא לקח לחשבון אלא על ידי המושלים, וישראל לקחה מידו בגזירת המושל".

ואכן, כך אמר ה' למשה לפני מלחמת סיחון, כמובא בפרשת דברים (ב, כה): "הַיּוֹם הַזֶּה אֶחָל תֵּת פְּחָדָד וַיִּרְאֶתְךָ עַל פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעֶךָ וְרָגְזוּ וְחָלּוּ מִפְּנֶיךָ". בגלל חוזקו של האמורי, כל מי שישמע על ניצחונם האדיר של ישראל עליו, יתמלא פחד ואימה מפניהם.

נאמר בפסוק כח: "כִּי אִישׁ יֵצֵא מִחֶשְׁבֹן, לְהִבָּה מִקְרִית סִיחּוֹן, אֶכְלֶה עָר מוֹאָב בְּעָלֵי בְמוֹת אֲרֻנִּי"

לאחר שיכבוש סיחון את חשבון, אשר תיהפך להיות עירו - "קריית סיחון", תצא ממנה אש מלחמה וסיחון יכבוש אף את שאר ערי מואב שבסביבה - כגון את ער ואת הערים החזקות שבסביבת נחל ארנון.

המושלים אמנם "מתנבאים" על העתיד אולם מדברים בלשון עבר, להורות על ביטחונם הגדול בהתגשמות דבריהם.

נאמר בפסוק כט: "אִוִי לָךְ מוֹאָב, אֶבְדָּתָ עִם כְּמוֹשׁ, נָתַן בְּנָיו פְּלִיטָם וּבְנֹתָיו בְּשָׁבִית לְמָלְךָ אֲמַרִי, סִיחּוֹן"

המושלים מקללים את מואב (הנקראים כאן "עם כְּמוֹשׁ" על שם אָלִילָם) ומבשרים להם על אובדנם הצפוי. בניו של מואב יברחו מפני החרב הרודפת אחריהם ובנותיו ילכו בשבי סיחון.

נאמר בפסוק ל: "וַיָּנִיחַ אֲבִד חֶשְׁבֹן עַד דִּיבֵן וַנְּשִׂים עַד נַפַח אֲשֶׁר עַד מִידְבָּא"

מלכות מואב (ניר' הוא מלכות) בחשבון ובדיבון (שם מקום) תאבד, וארצם תיהפך לשממה עד העיר נופח אשר ליד מידבא.

כיבוש יעזר וסביבתה

נאמר בפסוק לב: "וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לְרַגֵּל אֶת יַעֲזֹר וַיִּלְכְּדוּ בְּנֵי־יִרְשָׁאֵל אֶת הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר שָׁם" כתב רש"י: "המרגלים לכדוה. אמרו, לא נעשה כראשונים, בטוחים אנו בכח תפלתו של משה להילחם".

ערב הכניסה לארץ, בסיום שנות הנדודים במדבר, שהתארכו לכדי ארבעים שנה בעקבות חטא המרגלים, בא חטא המרגלים על תיקונו. לעומת עשרת המרגלים שליבם נפל בקרבם והם חששו להיכנס לארץ ואף המסו את לב העם כולו, המרגלים שנשלחו לרגל את יעזר - לא זו בלבד שלא פחדו מפני יושבי הארץ, אלא אף התמלאו באמונה בה' ובגבורה להילחם בעצמם באנשי יעזר ולנצחם.

מלחמת עוג מלך הבשן

נאמר בפסוק לג: "וַיִּפְּנוּ וַיַּעֲלוּ דֶרֶךְ הַבְּשָׁן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן לִקְרֹאתָם הוּא וְכָל עַמּוֹ לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי"

עוג מלך הבשן יוצא לקראת ישראל למלחמה, אולם משה אינו ממחר להיכנס למלחמה עמו. מדוע?

כתב הרמב"ן: "עוג אסף כל הילדו אדרעי והיא עיר בקצה גבולו והיו ישראל יכולים לנטות מעליו כאשר נטו מעל עשו...".

והנצי"ב בפירושו העמק דבר כתב: "...ולתכלית כניסה לארץ ישראל לא היה נדרש מלחמת עוג וכבישת ארצו בלא עת...".

לאחר כיבוש ארץ סיחון מלך האמורי, דרכם של ישראל לארץ ישראל היתה פתוחה לפניהם באין מפריע, וממילא לא היה כל הכרח, מבחינתם של ישראל, להילחם כעת עם עוג מלך הבשן, שארצו (הבשן - הגולן) נמצאת צפונית לארץ האמורי ואינה חוצצת בין עם ישראל לנהר הירדן ולעבר הירדן המערבי. יתרה מזאת - גם לאחר שיצא עוג מלך הבשן לקראתם, יכלו ישראל להתרחק מארצו ולא להיכנס עמו למלחמה, כפי שעשו כשיצא אדום לקראתם למלחמה. משום כך, המתין משה ולא יצא מיד למלחמה עם עוג עד שנצטווה על כך מפי ה'. בפסוק הבא נראה שישנה סיבה נוספת לכך, והיא חששו של משה מפני עוג.

נאמר בפסוק לד: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אֵל תִּירָא אֹתוֹ, כִּי בַיַּדְךָ נָתַתִּי אֹתוֹ וְאֵת כָּל עַמּוֹ וְאֵת אֲרִצוֹ וְעָשִׂיתָ לוֹ כְּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֻשְׁבוֹן"

מדברי ה' אל משה משתמע שמשה היה ירא מפני עוג ונדרש להבטחה מיוחדת כדי שיוכל להילחם בו ללא חשש.

הדבר מעורר תמיהה: כיצד יתכן שמשה היה ירא מפני עוג ולא בטח בה? וכפי שכתב הרמב"ן, שראוי היה "...שלא יירא משה רבנו מזרוע בשר, כי עמו ה' אלקינו וכל הגוים כאין נגדו, מאפס ותוהו נחשבו לו, והוא המזהיר את ישראל: אל תיראו ואל תערצו מפניהם, והוא המאשים אותם ביראתם, כענין שנאמר במרגלים: 'ואומר אליכם לא תערצו ולא תיראו מהם, ה' אלקיכם הוא ילחם לכם'".

ולכן אמרו חז"ל, כפי שהביא רש"י, "שהיה משה ירא להילחם, שמא תעמוד לו [לעוג] זכותו של אברהם, שנאמר: 'ויבא הפליט', הוא עוג, שפלט מן הרפאים שהיכו כדרלעומר וחבריו בעשרות קרנים, שנאמר: 'כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים'". לעוג היתה זכות מיוחדת - הוא היה זה שהודיע לאברהם אבינו על נפילת לוט אחיינו בשבי. מכוח זכות זו זכה עוג לאריכות ימים מופלגת ומחמתה חשש משה להילחם אתו, שמא לא יצליחו ישראל לנצחו, ולכן נדרשו עידוד מיוחד והבטחה מפורשת מאת ה' שהוא יתן את עוג בידי ישראל.

יש לשים לב לכך שמשה חשש שזכות זו תעמוד לעוג אף שהוא לא הצטיין בצדקות, וגם זכות זו עצמה היתה מפוקפקת למדי, כמו שכתב החזקוני: "אמאי היה משה רבינו ירא, הרי בפרשת לך לך פירש"י עצמו: 'היה מתכוין עוג שיהרג אברהם וישא את שרה אשתו, אלא יש לומר, ואפילו הכי זכות היא לו...". לפי דברי רש"י בפרשת לך לך, כשעוג הודיע לאברהם על נפילת לוט בשבי הוא לא עשה זאת לשם שמים אלא עמדה מאחורי מעשיו כוונה נסתרת, שלילית ביותר, ואם כן לכאורה אין בכך כל זכות לעוג ולא היה צריך משה לחשוש מפניו!

ברם, כפי שכותב החזקוני עצמו, על אף הכוונה השלילית של עוג, חשש משה שמא נותרה במעשהו ובתוצאותיו זכות עבורו, שכן "הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה", ועל כן רק לאחר הבטחת ה' המפורשת, אשר ביררה שעוג קיבל כבר את שכרו בכך שהאריך ימים ולא נותרה לו כל זכות, יצא משה למלחמה.

בפרשה זו מתגלה ערכו וכוחו של כל מעשה טוב - גם לאחר שנים רבות ואפילו כאשר נעשה מתוך כוונה ומגמה שלילית, ועל אחת כמה וכמה כאשר עומדות מאחוריו כוונות טובות.

נאמר בפסוק לה: "וַיִּבֹּא אֹתוֹ וְאֵת בְּנָיו וְאֵת כָּל עַמּוֹ עַד בְּלִילֵי הַשָּׂאִיר לֹא שָׁרִיד וַיִּירָשׁוּ אֶת אֶרְצוֹ"

גם במלחמה זו נעשו ניסים לישראל, שכן עוג מלך הבשן היה עצום במימדי גופו ואי אפשר היה לנצחו בדרך הטבע. יחד עם זאת עם ישראל עשה את כל ההכנות הנדרשות וניהל את מלחמתו בדרך הטבע, כפי שהסברנו.

נאמר בפרק כב בפסוק א: "וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּחֲנוּ בְּעָרְבוֹת מוֹאָב מֵעֵבֶר לְיַרְדֵּן יַרְחוֹ"

את המילים "ערבות מואב" מתרגם **אונקלוס**: "מישריא דמואב", דהיינו איזור מישורי בארץ מואב.

כתב **הרשב"ם**: "כלומר כנגד הירדן וכנגד יריחו...".

בני ישראל חנו סמוך לירדן, בעברו המזרחי, מול העיר יריחו שבעבר הירדן המערבי.

דרשו **חז"ל** (במדבר רבה יט, לב): "...מלחמת סיחון עשו באלול, ועשו את הרגל בתשרי, ואחר הרגל מלחמת עוג".

לפי דברי המדרש, מלחמת עוג מלך הבשן התקיימה בסוף חודש תשרי בשנת הארבעים ליציאת מצרים. לאחר גמר המלחמות המופלאות לכיבוש עבר הירדן המזרחי, חנו ישראל סמוך לירדן, ובחדשים הבאים עד חודש ניסן, התכוננו לקראת הכניסה לעבר הירדן המערבי, עיקרה של ארץ ישראל.

מבט לתלמיד

ניתן לתאר את רוממות רוחם של ישראל לאחר שניצחו את עמלק ולאחר ששני העמים החזקים המונעים אותם מלהיכנס לארץ נמסרו בידם. ב"ה זוכים ישראל לרשת את הארץ הקדושה שהובטחה לאבותיהם מימים ימימה ובה יזכו להקים את מלכות ה' ולבנות את בית ה'.

רעיונות מרכזיים בפרק כא

מלחמת הכנעני מלך ערד:

- ראשית גוים עמלק - עמלק מנסה להפריע לעם ישראל ולעמוד בדרכו בכדי למנוע ממנו לממש את תפקידו בעולם.
- התקרבות לה' בשעת צרה - בזמן זה יש להתפלל לה' מעומק הלב וראוי לנדור נדרים.
- הספד על הצדיקים ולמידה מדרכיהם - העיסוק במידות הצדיקים והלימוד מדרכיהם מסייעים לישראל להתגבר על אויביהם.

תלונת העם ועונש הנחשים השרפים:

- הכרת הטוב - גם בעת קושי וצרה אין להיות כפויי טובה כלפי ה', אלא להכיר בטובותיו ולהודות עליהן.
- פעולת העונש - בעקבות העונש בני ישראל מבינים שחטאו וחוזרים בתשובה.
- מידת הרחמנות - מי שמבקשים ממנו מחילה, לא יהא אכזרי מלמחול.
- הנהגת ה' את עולמו היא ב"מידה כנגד מידה".
- ביטחון בה' ואהבתו - מידות אלו נקבעו בלבבות ישראל בזמן נדודיהם במדבר.

המשך המסעות, ניסי נחל ארנון ושירת הבאר:

- פרסום הנס - כאשר נעשים ניסים לישראל, יש לפרסם אותם ולהודות לה' עליהם.
- מדרגת ישראל בשנת הארבעים - בני ישראל התעלו כל כך עד שהיו מסוגלים לשיר לה' בכוחות עצמם, גם ללא הכוונתו של משה רבנו.

כיבוש עבר הירדן המזרחי:

- מטרת המלחמות לכיבוש עבר הירדן המזרחי - הכנה לכיבוש ארץ ישראל כולה.
- גדולת השלום - כאשר אין הכרח להילחם, נכון לפתוח בשלום ולהימנע ממלחמה.
- הקדושה אינה נוגדת את הטבע - לכן במלחמת סיחון לא נעשו ניסים מחוץ לגדרי הטבע אלא הסייעתא דשמיא האלקית פעלה בתוך גדרי הטבע.
- השגחת ה' - ה' יוצר התרחשויות עולמיות לטובת ישראל, גם כאשר התרחשויות אלו אינן נוגעות אליהם במישרין. חלק מארץ מואב הותר לבני ישראל בכיבוש, מכיון שעוד קודם לכן נכבש חלק זה על ידי האמורי.
- תיקון לחטא המרגלים - כיבוש יעזר על ידי המרגלים בסיום שנות הנדודים במדבר.
- צדקו של הקב"ה - ה' נותן שכר על כל מעשה טוב, גם לאחר שנים רבות, ואפילו כאשר עמדו מאחוריו כוונות זרות.

סיכום פרשת חקת

בפתח פרשתנו נפגשנו עם "חקת התורה" - פרשת פרה אדומה, אשר טעמה ופשרה עלומים וחתומים מאתנו. ראינו כי פרשיה זו העוסקת בטהרת ישראל, מהווה הקדמה והכנה לתהליכים המתרחשים בהמשך הפרשה.

בהמשך הפרשה באים מאורעות המשקפים את המעבר של עם ישראל בשנת הארבעים ליציאת מצרים, מהנהגת המדבר להנהגת ארץ ישראל.

מעבר זה מתבטא בהסתלקותם של מנהיגי הדור - מרים ואהרן, במלחמות - תחילה מול הכנעני מלך ערד ובהמשך במלחמות לכיבוש עבר הירדן המזרחי, וכן בשירת בני ישראל אודות הבאר - בה לא נזקקו עוד להובלת משה.

עיקר ההבדל בין הנהגת המדבר ובין הנהגת ארץ ישראל מתבטא בכך שבמדבר בלטה ההנהגה הניסית ואילו בארץ ישראל מופיעה הנהגה אלקית בדרך הטבע. "הבזקים" ראשונים מהנהגה זו מתנוצצים כבר בתקופה זו, ערב כניסתם של ישראל לארץ.

בפרשתנו למדנו גם על פרשת "מי מריבה", אשר בעטיה נגזר על משה ואהרן למות במדבר ולא להיכנס לארץ ובמסגרתה למדנו על מהות ומשמעות חטאיהם של גדולים.

לסיכום של דבר, פרשתנו חותמת את תקופת המדבר ויחד עם זאת מהווה פתיחה והכנה לקראת הכניסה לארץ ישראל וכיבושה.